

UDHËZIM
Nr. 6, datë 22.12.2016

PËR MIRATIMIN E METODIKËS KOMBËTARE TË VLERËSIMIT
STRATEGJIK MJEDISOR

Në mbështetje të pikës 4 të nenit 102 të Kushtetutës, të shkronjës “ç” të nenit 28, të ligjit nr. 9000, datë 30.1.2003 “Për organizimin dhe funksionimin e Këshillit të Ministrave” dhe të pikës 4 të nenit 11, të ligjit 91/2013 “Për vlerësimin strategjik mjedisor”,

UDHËZOJ:

1. Autoriteti propozues dhe subjektet fizike ose juridike të certifikuara nga ministria e të licencuara nga Qendra Kombëtare e Biznesit për vlerësimin e ndikimit në mjedis, ndjekin dhe zbatojnë “Metodikën Kombëtare të Vlerësimit Strategjik Mjedisor”, për planet dhe programet që i nënshtrohen procesit të vlerësimit strategjik mjedisor, sipas tekstit bashkëlidhur këtij udhëzimi.
2. Ngarkohen Ministria e Mjedisit, subjektet fizike/ juridike të certifikuara për vlerësimin e ndikimit në mjedis dhe autoritetet propozuese, për zbatimin e këtij udhëzimi.

Ky udhëzim botohet në Fletoren Zyrtare dhe hyn në fuqi më 1 janar 2018.

MINISTRI I MJEDISIT
Lefter Koka

METODIKA KOMBËTARE E VLERËSIMIT STRATEGJIK MJEDISOR

Hyrje

Vlerësimi Strategjik Mjedisor është një instrument mbështetës për vendimet që mund të kontribuojnë në forcimin e angazhimeve të shoqërisë për të zhvillimin e qëndrueshëm, menaxhimin efektiv të burimeve dhe ekonominë e gjelbër. Sipas kërkesave ligjore kombëtare dhe të komunitetit Europian, VSM synon të integrojë çështjet mjedisore në zhvillimin e planeve, programeve dhe politikave.

Megjithatë, VSM, është një instrument relativisht i ri në Europë dhe në Shqipëri, akoma në hapat e para. Kjometodologji për procesin e Vlerësimit Strategjik Mjedisor synon të përditësojë rekomandimet në bazë të eksperiencës kombëtare me zbatimin e VSM-se në plane dhe programe, të tilla si: master planet e njësive të vetëqeverisjes vendore (NJVV) apo planet e menaxhimit të baseneve ujore, etj.

Orientimi kryesor kombëtar për VSM-ne është përfshirë në metodologjinë për procesin e Vlerësimit Strategjik Mjedisor. Potenciali i VSM-se po rritet dukshëm në Shqipëri por ka akoma rrugë të gjata para se shoqëria shqiptare të marrë avantazhet me të mira të këtij instrumenti, duke u angazhuar aktivisht në zgjedhjen e alternativave për të ardhmen.

Duke përfituar nga eksperiencia me vitet e para të aplikimit të kuadrit ligjor të VSM-se, dhe me besim të fortë qeshtëi një rendësie shumë të madhe përhapja/shpërndarja e shembujve të mirë, konsiderohet rendësishme, duke përmirësuar procesin e VSM-se dhe duke investuar në prezantimin e aspekteve praktike që mund të stimulojnë zhvillimin e praktikave me të mira në këtë proces.

Në kemi besim për rezultatin e kësaj metodologjie, e cila do të kontribuojë në vazhdimësi dhe përmirësimin të cilësisë së procesit të Vlerësimit Strategjik Mjedisor.

Ky Udhëzues metodik për procesin e Vlerësimit Strategjik Mjedisor u hartua bazuar në Udhëzuesin për praktikën me të mira të procesit të VSM të Portugalisë (Methodological guidance for strategic thinking in SEA prepared by Maria do Rosário Partidário, Professor at IST-UTL for the Portuguese Environment Agency and Redes Energéticas Nacionais (REN), SALisbon, 2012).

Struktura e ketij Udhezuesi

Qellimi i ketij Udhezuesi

- Percakton nje model tetemenduarit strategjik ne procesin e VSM
- Sqaron qellimin e aplikimit te Udhezuesit dhe identifikon perdoruesit e Udhezuesit.

Pjesa I Cfare eshte VSM

- Ofron nje perkufizim dhe objektivat per VSM-ne, koherent me qasjet bashkepunuese te koheve te fundit te VSM-se dhe jep arsyet se pse VSM-ja eshte e rendesishme;
- I referohet evolimit te VSM-se dhe formave te shumta dhe te kuptuarin e VSM-se qe rrjedhimisht eshte zhvilluar;
- Sqaron se kush duhet te perfshihet ne procesin e VSM, Cfare eshte nje grup i VSM (SEA team), percilat plane/programe duhet te ndermatet VSM dhe kur duhet te zhvillohet VSM;
- Adreson marredhenien dhe ndryshimet ndermjet VSM-se dhe VNM-se.

Pjesa II Modeli i te menduarit strategjik ne VSM

- Sqaron modelin e te menduarit strategjik ne VSM dhe qasjen metodologjike ne tre faza te procesit ciklik;
- Identifikon nje leksik (fjalor) te ri per VSM-ne per te shprehur te menduarin strategjik (strategic-thinking);
- Sqaron komponentet dhe funksionet e modelit te te menduarit strategjik ne VSM;
- Identifikon elementet kryesor strukturor te modelit te te menduarit strategjik ne VSM.

Pjesa III Kryerja (berja) e VSM-se (Doing the SEA)

- Propozon nje qasje 'blloku ndertimi' per te here VSM-ne, duke ndjekur nje qasje me proces te integruar, qeeshte e perqendruar ne vendime dhe drejtohet nga qendrueshmeria. Jane dhene drejtime dhe shembuj praktik;
- Ofron nje liste te thjeshte per zhvillimin e nje VSM te suksesshme.

Informacion shtese

- Bibliografia
- Fjalori
- Lista e metodave dhe teknikave te sugjeruara
- Modelet/template te sugjeruara per perdorim gjate VSM-se
- Modelet/template te sugjeruara per raporte

Qellimi i ketij Udhezuesi

Qellimi i Udhezuesit per Vleresimin Strategjik Mjedisor (VSM) eshte qe te ofroje udhezim praktik per menyren se si te behet/zhvillohet VSM ne nje menyre te orientuar drejt inovacionit dhe qendrueshmerise, duke perdorur te menduarin strategjik. Udhezuesi zbatohet

per te gjitha veprimet qe drejtohen nga objektivat strategjike afatgjate. VSM mund te ndihmoje vendim-marrjen qe te vendose trajektoret per qendrueshmeri duke lehtesuar integrimin e ceshtjeve te gjera mjedisore (bio-fizike, sociale, institucionale dhe ekonomike) per te krijuar kushte qe mundesoje zhvillim. Qasja VSM-se ndjek njemodel tete menduarit strartegjik, me nje natyre integruese, holistike/gjitheperfshirese dhe te terthorte (ndersektoriale dhe nder disiplinore), te ilustrnar me raste shembujsh nga vende teBE.

Direktiva Europiane 2011/42/KE percakton kerkesat minimale, te cilat jane transpozuar ne Ligji nr.91/2013 "Per vleresimin strategjik mjedisor" dhe aktet nenligjore qe rrjedhin prej tij. Keto kerkesa nuk jane metodologji per VSM-ne dhe nuk paraqesm OJe pengeseper perdorimin e praktikave me te mira ne kryerjen e VSM-se, per sa kohe qe sigurohet perputhshmeria ligjore.

Qellimi i aplikimit/zbatimit te ketij Udhezuesi

Nismat strategjike lidhen ngushte me formulimin e politikave dhe zhvillohen ne kontekstin e planifikimit dhe proceset e zhvillimit te programeve qe kane nje vizion dhe objektiva afatgjate. Njehere qe jane konceptuar, nismat strategjike zakonisht implementohen nepermjet nje dokumenti politik, plani ose programi, si nje instrument indikativ/tregues ose rregullator.

Shembuj tenismave strategjike perfshijne nje strategji te zhvillimit bregdetar per te adresuar presionin ne rritje mbi burimet natyrore bregdetare, nje strategji per zhvillimin e basenit lumor per te rritur perdorimin e qendrueshem te bimeve ujore, nje strategji rajonale per adaptim ndaj ndryshimeve klimatike, nje strategji per energjine e qytetit per te inkurajuar ndeitime te qendrueshme, mobilitet, efikasitet ne energji dhe zbutjen e ndryshimeve klimatike.

Planet dhe programet me nje natyre strategjike, per shembull plani kombetar per ujerat, plani menaxhimit te baseneve ujore, planet rajonale te zhvillimit, rrjeti i transmetimit te energjise elektrike, etj.,

drejtohen nga nje vizion per nje te ardhme te deshirneshme;

- kane objektiva afat gjata strategjike ne perputhje me ate vizion;
- pecaktojne strategji ose politika qe lidhen/shoqerohen me rrmget per te arritur objektivat e synuara;
- percaktojne kushte te gjera dhe te integruara per zhvillim ne te ardhmen;
- jane fleksibel si ne formulim ashtu dhe ne interpretim, ofrojne nje drejtim per zhvillim.

Planet dhe programet pa nje natyre strategjike, per shembull planifikimet e projekteve, planet e detajuara te zouave urbane, ndryshime ne shkalle te vogel ndaj master planeve te bashkise, etj.,

- kane objektiva te menjehershme, afat shkurter deri ne afat mesem;

- jane te kufizuara nga parametra konkrete zhvillimi;

drejtohen nga nevoja per te percaktuar kontekstin per miratimin dhe ekzekutimin e projekteve te zhvillimit;

- jane specifike, te percakuara dhe te perpikta;

drejtohen nga veprime qe duan te zgjidhin probleme te me ebershme konkrete.

Metodikaeshte percaktuar per te siguruar nje perspektive te integruar, duke perfshire ceshtjet biofizike, sociale, ekonomike dhe institucionale. Megjithate qellimi kryesor i VSM-se mund te kufizohet qe te perfshije vetem ceshtjet biofizike nese ky eshte opsioni politik. Ne kete rast, metodika mund te jete lehtesisht e pershtatshme, megjithate VSM do te jete me pak efikase.

Perdoruesit e sy:Imar te ketij Udhezuesi

Ky Udhezues kryesisht synohet te perdoret nga institucionet publike qe formulojne, zhvillojne dhe implementojne veprime me objektiva afatgjate strategjike, nepermjet planifikimit dhe zhvillimit te programeve, ne perputhje me legjislacionin e permendur me lart dhe per konsulentet e tyre qe kryejne studimet perkatese ne lidhje me to.

Ky Udhezues synon gjithashtu te perdoret edhe nga organizata / institucione private dhe te tjera publike, qe nukjane ne grupin e permendur me lart, duke perfshire vendim-marresit dhe profesionistet teknik, qe deshirojne te perdorin VSM-ne per te lehtesuar qasjet e integruara ne strategjite e planifikimit dhe investimit, me qellimin qe te gjenerojne zgjidhje dhe procese me te qendrueshme.

Se fundi, ky Udhezues mund te ofroje gjithashtu asistence te dobishme per organizatat jo fitim prures dhe per te gjithë ato qe kerkojne te zgjerojne kapacitetet e tyre, me qellim qe te rrisin proceset e te mesuarit dhe tendertojne njohuri nepermjet angazhimit te aktoreve kryesore dhe pjesemarrjes se publikut.

Pjesa I – Cfare eshte VSM

Pjesa I e ketij Udhezuesi eshte nje seksion prezantues. Ai percakton perkufizimin e VSM-se te perdorur ne kete udhezues, objektivat e VSM-se, kur duhet te kryhet VSM dhe cili ka pergjegjesine apo detyrimin qe te ndermarre VSM-ne. Seksioni ilustron perfitimet nga VSM-ja dhe pse ajo mund te jete nje vlere e shtuar per vendim-marrjen kur aplikohet sic duhet, ne fazen me te hershme te mundshme.

1. Cfare eshte VSM? – perkufizimi dhe objektivat e VSM-se per te menduarin strategjik

Ne vitin 1989 VSM u prezantua si nje koncept, nje term, ne kontekstin e nje projekti European kerkimor si "vleresimi mjedisor i pershtatshem per politikat, planet dhe programet (...) te nje natyre me strategjike sesa ato te aplikuara nga projektet individuale (...) ka mundesi te ndryshoje nga atone disa aspekte te rendesishme" (Food dhe Djeddour 1989).

Strategjik eshte nje atribut qe kualifikon menyrat e te menduarit, qendrimet/prespektivat, veprimet ne lidhje me strategjite. Ekzistojne shume perkufizime dhe menyra te kuptuari per strategjine, por ato lidhen te gjitha me objektivat afatgjate. Ky udhezues ndjek nje model te menduarit strategjik, i cili kuptohet qe ka nje vizion mbi objektivat afatgjate (pikat ne distance te larget qe ne duam te arrijme), fleksibilitet per te punuar mesistemet komplekse (te kuptohen sistemet, lidhjet dhe angazhimet (lock-ins) dhe te pranohen paqartesite), pershtatjen ndaj konteksteve dhe rrethanave ndryshuese (duke ndryshuar ruget site jete e nevojshme) dhe duke qene shume tefokusuar mbi ate cfare ka rendesi ne nje kontekst me te gjere (kohe, hapesire dhe pikepamje).

Ne linje me sa me lart, gjate dekaodes se fundit eshte diskutuar mbi kuptimin e VSM-se, e cila e merr VSM-ne si nje instrument te vleresimit mjedisor me nje natyre strategjike, e konceptuar si nje kuader fleksibel i elementeve kryesor, duke vepruar strategjikisht ne nje proces vendimi per te mundesuar nje rol lehtesues, duke siguruar nje vlere te shtuar per vendim-marrjen (duke ndjekur Partidario, 1999 dhe 2000).

VSM vepron strategjikisht:

Duke pozicionuar veten me fleksibilitet ne lidhje me procesin e vendim-marrjes, duke siguruar nderveprim te forte dhe perseritje te shpeshte qe nga momentet fillestare te vendimeve dhe duke ndjekur ciklet e vendimit;

Duke integruar ceshtje perkatese biofizike, sociale, institucionale dhe ekonomike, duke mbajtur nje fokus strategjik ne pak tema por ato kritike;

Duke vleresuar mundesite mjedisore dhe te qendrueshme dhe rreziqet e opsioneve strategjike per te ndihmuar ne drejtimin e zhvillimit drejt rrugeve te qendrueshme;

Duke siguruar angazhim aktiv te aktoreve kryesore nepermjet dialogut dhe proceseve bashkepunuese drejt reduktimit te konflikteve dhe anitjeve me fitore per te dyja palet (win-win).

Ne kete Udhezues VSM eshte perkuflzuar si nje instrument strategjik kuader, qe ndihmon per te krijuar nje kontekst zhvillimi drejt qendrueshmerise, duke integruar ceshtjet mjedisore dhe te qendrueshmerise ne vendim-marrje, duke vleresuar opsionet strategjike te zhvillimit dhe duke nxjerre udhezime qe asistojne implementimin.

Si rrjedhoje qellimi i VSM-seeshte qe te ndihmojper te kuptuar kontekstin e zhvillimit te strategiise qeeshte duke u vleresuar, qe te indentifikoje sakte problemet dhe potencialet, te adresojte tendencat kryesore dhe te vleresojte opsionet e mundshme mjedisore dhe te qendrueshme.

VSM ne nje qasje tete menduarit strategjik, ka tre objektiva shume konkrete:

1. Te inkurajoje integrimin mjedisor dhe te qendrueshem (duke perfshire aspektet biofizike, sociale, institucionale dhe ekonomike), duke vendosur kushte qe mundesojne krijimin e propozimve te ardhshme per zhvillim;
2. Ti shtojte vlere vendim-marrjes, duke diskutuar mundesite dhe rreziqet e opsioneve te zhvillimit dhe duke kthyer problemet ne mundesi;
3. Duke ndryshuar idete dhe duke krijuar kulture strategjike ne vendim-marrje, duke promovuar bashkepunimin institucional dhe dialogjet, duke evituar konfliktet.

Nepermjet ketyre objektivate, VSM mund te kontribuojte qe:

Te siguroje nje perspektive strategjike, sistematike dhe te gjere, ne lidhje me yeshtjet mjedisore brenda nje kuadri qendrueshmerie;

Te kontribuojte ne identifikimin, perzgjedhjen dhe diskutimin e opsioneve kryesore te zhvillimit drejt vendimeve me te qendrueshme (duke nderthurur ceshtjet biofizike, sociale, institucionale dhe ekonomike);

Te sugjeroje programet e vazhdimit/ndjekjes (follow-up), nepermjet menaxhimit dhe monitorimit strategjik;

Te siguroje procese pjesemane dhe transparente, qe angazhojne te gjitha aktoret kryesore perkates, nepermjet dialogjeve dhe te nxise vendime me te integruara ne lidhje me grupin e pikepamjeve perkatese.

Eksperienca nderkombetare dhe literatura per VSM-se, kane rene dakord me kriteret e performances VSM IAIA (Shoqeria Nderkombetare per Vleresimin e Ndikimit) 2002, qe konsiderohen te jene te pakundershtueshme te praktikave te mira te VSM-se.(Tabela nr.1).

Ky model i te menduarit strategjik ne VSM, i zhvilluar ne kete udhezim, pranon/njeh plotesisht te gjitha keto kritere performance. Pjesa e II e ketij Udhezuesi ofron njohje te plote per menyren sesi keto kritere performance mund te shprehen ne terma praktik.

Tabela nr.1 -kriteret e performances VSM (IAIA, 2002)

VSM duhet te jete:

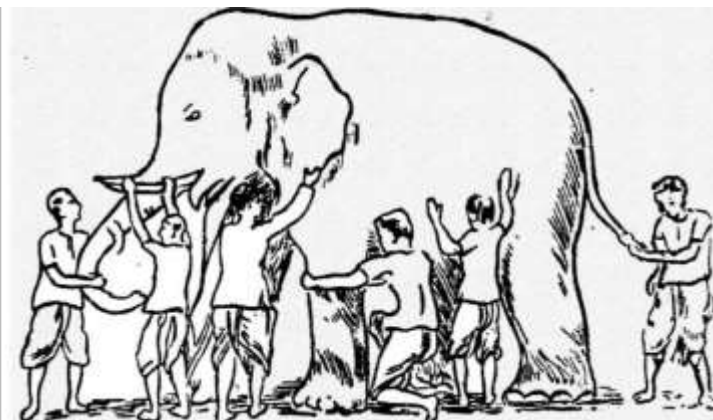
- E integruar
- Te drejtohet nga qendrueshmeria
- E fokusuar/ perqendruar
- Pergjegjese
- Pjesemarrese
- Perseritese

2. Evolimi dhe formate VSM-se

VSM lidhet me cështje shumë komplekse, në shkallë të shumefishta hapësirë dhe të përkohshme, duke angazhuar një larmi aktoresh kryesore dhe si rrjedhojë, perspektiva dhe pritje të shumefishta. Si në përrallën e famshme të burrave të verber dhe elefantit (shih Figurën nr.1), VSM ka interpretime të shumta në varësi të sesi shikohet. Si rrjedhojë aktualisht ekzistojnë një numër qasjesh metodologjike, që reflektojnë procesin e të mesuarit të pandare nga evolimi i saj. Nevojitet akoma shumë debat në lidhje me objektivat, proceset dhe rezultatet e VSM-së, dmth cili është roli i VSM-së, çfarë duhet të bëjë në praktikë dhe çfarë mund të presim prej saj.

Elefanti dhe burrat e verber

Ekzistojnë shumë interpretime të kësaj përralle të famshme me origjinë nga India. Është gjithmone rreth një grupi me të verber që nuk kishin parë kurrë një elefant dhe nuk ja kishin idenë si duhej. Por edhe pse nuk mund ta shikonin atë, ato vendosën të prekin dhe ta ndiejnë atë, por secili prej tyre e preku elefantin në pjesë të ndryshme.

„Hej elefanti është si një pemë e fuqishme, e ngulur fort në tokë“, tha burri i parë që preku këmben e tij.

„Oh jo! Është si një litar“, tha burri i dytë që preku bishtin.

„Oh jo! Është si një dege pemë e trashë“, tha burri i tretë që preku noçen e elefantit.

„Është si një erashkë“ tha burri i katërt që preku veshin e elefantit.

„Është si një mur i madh“ tha burri i pestë që preku barkun e elefantit.

"Eshte si nje heshte" tha burli i gjashte i cili preku dhembin e elefantit.

Ato debatuan me ore, secili ishte i sigm1per pikepamjen e tij. Ne fakt ato ishin te gjithë te sakte nga pikepamja e tyre por asnje nuk ishte i gatshem te degjonte te tjereJi. Nje burre i mem;ur qe po kalonte aty o mundoa ti ndihmonte dhe tha "secili prej josh eshte i sakte; dhe secili prej josh eshte gabon. Sepse secili prej josh preku vetem nje pjese te tropit te elefantit keshtaqe keni vetem nje pamje te pjesshme te kafshes. Nese i vendosni pikepamjet e pjesshme se bashh"ll, jo dote klijoni nje ide sesi duket nje elefant".

Morali i historiseeshte qe secili prej nesh i sllikon gjerat ekskluzivisht sipas pikepamjes se vet. Ne dohet te perpiqemi gjithashtu te koptojme pikepamjet e personave te tjere.

Figura nr.J –elefanti dhe burrat e verber

Procesi i VSM doli pas procesit te vleresimit te ndikimit ne mjedis (VNM), me inpute nga planifikimi biofizik dhe analizimi i politikave. Qellimi kryesor i VSM-se ishte qe te siguronte qe ceshtjet mjedisore dote merreshin ne konsiderate ne menyren e duhur, ne fazat e hershme te zhvillimit te politike-berjes dhe planifikimit (marre ne konsiderate gjeresisht) (Dalal-Clayton dhe Sadler, 2005). Pavaresisht thirrjes se Eood dhe Djeddour (1989) per nje vleresim mjedisor te njenatyre strategjike, pothuajse njezet e pese vite me vone, konceptet dhe praktikat dominuese te VSM-se, akoma reflektojne njohurite dhe eksperiencen me VNM-te e projekteve.

Miratimi i Direktives Europiane 2001/42 krijoi presion shtese drejt kuptimit te VSM-se, ka nje procedure ligjore qe ndjek VNM-ne dhe kufizoi VSM-ne ne vleresimin e planeve dhe programeve qe percaktonin kushtet per zhvillimin e projekteve (Dalal-Clayton dhe Sadler, 2005).

Qasjet e VSM-se bazuar ne VNM ndajne tre karaktelistika kryesore te perbashketa:

- Ato lhlhen me pergatitjen e nje dokumenti te miratoeshem, qofte nje plan apo nje program (apo gjithashtu nje politike sipas qellimit te Protokollit te Kievit re Konventes Espoo, ne lidhje me VSM ne kontekstin nderkofitar);
- Qellimi i tyre kryesor eshte qe te siguroje/ofroje informacion per ndikimet mjedisore, ose pasojat e planeve, programeve (ose politikave) te propozuara.
- Qasja e tyre standarde metodologjike ndjek hapat tipike VNM-se te procesit te ekzaminimit, qellimit, vleresimit, masat lehtësoese, vendim-marrjes dhe monitolimit (screening, scoping, assessment, mitigation, decision and monitoling).

Qasje te tjera te VSM-se jane zhvilluar duke u bazuar me shume ne konceptet e planifikimit dhe politike-berjes, duke forcuar natyren strategjike te VSM-se te ngritur nga Eood dhe Djeddour (1989) (Boothroyd, 1995; Partidario, 1999; Komov dhe Thissen, 2000; Nilsson dhe

Dalkmull1, 2000; Bina, 2003; Cherp et al., 2007). Koncepti i ri i VSM-se nuk është (në mënyrë reaktive) rreth vlerësimit të ndikimeve në mjedis të planeve, politikave dhe programeve (PPP) të propozuara, por është rreth:

Vlerësimit të vizioneve dhe qëllimeve të zhvillimit alternativ, të inkuorpuara në iniciativë politike, planifikimi apo programe, duke siguruar integritet të plotë të konsideratave biofizike, ekonomike, sociale dhe politike (Partidario, 1999).

- Njeqasje e përqendruar në vendim që i jep më shumë vëmendje kontekstit institucional dhe mundohet të integrojë konsideratat mjedisore në të gjitha fazat e procesit të vendim-marrjes (Nilsson dhe Dalkmann, 2001).

Duke lehtësuar transformimin strategjik duke influencuar "vendimet strategjike" të përzgjedhura (Cherp et al., 2007).

3. Pse VSM është e rëndësishme?

Ka disa arsye pse VSM është e rëndësishme (bazuar në Partidario, 1999; CSIR, 2000; IAIA, 2002):

1. Promovon dhe ndihmon për të kuptuar sfidat e qëndrueshmërisë, duke inkuorpuar një perspektivë të integruar me heret në proceset e politikave-berjes dhe planifikimit;
2. Mbeshtet vendim-marrjen strategjike, duke vendosur kushte që mundësojnë zhvillimin;
3. Lehtëson identifikimin dhe diskutimin e opsioneve të zhvillimit dhe ofron/siguron udhëzime për të ndihmuar zhvillimin që të ndjekë trajektorët e qëndrueshmërisë;
4. Informon planifikuesit, vendim-marrësit dhe publikun e ndikuar, mbi qëndrueshmërinë e vendimeve strategjike, duke siguruar një proces demokratik vendim-marrjeje, duke rritur besueshmërinë e vendimeve;
5. Inkurajon vullnetin politik, stimulon ndryshimet ndaj mentaliteteve dhe krijon një kulturë të vendim-marrjes strategjike.

Në të kuptuarin e saj si një model i të menduarit strategjik, VSM zbatohet për komponentin strategjik të proceseve të vendim-marrjes në (i) politikat publike, (ii) planet dhe programet sektoriale të zhvillimit (iii) planet dhe programet e zhvillimit territorial (iv) si dhe për projektet e mëdha investuese strukturore që kanë objektiva strategjike afatgjata (të tilla si aeroportet e reja ndërkombëtare, formate reja të prodhimit të energjisë (me erë, me ujë) në lidhje me konceptin e tyre strategjik).

VSM është promovuar gjerësisht nga agjensi ndërkombëtare të zhvillimit (Banka Botërore, 2011; UNEP, 2009; OECD, 2006). Megjithatë me shumë sesa vlerësimi i propozimeve të zhvillimit, VSM është një instrument i rëndësishëm për të ndihmuar në përballjen e sfidave të zhvillimit që gjenerohen nga:

- a) Adaptimi dhe zbutja ndaj ndryshimeve klimatike;
- b) $\leq$ rënjosja e varferisë dhe kapërcimi i pabarazive sociale dhe rajonale;

- c) Rritja/penniresimi dhe mirembajtja e vlerave te biodiversitetit, sherbimet e ekosistemit dhe mireqenien e qenieve njerezore;
- d) Kohezion social dhe territorial;
- e) Promovim i potencialit te zhvillimit rajonal;
- f) Inovacioni dhe diversiteti kulturor i popullsise;
- g) Promovimi i barazise mjedisore, peisazhet dhe trashegimia kulturore dhe perdorimi i qendrueshem i burimeve natyrore.

4. Kush perfshihet ne procesin e VSM dhe kush duhet te ndermarre VSM?

Ne VSM jane te pefshiregrupe te ndryshem. Se pari kemi politike-berjen, autoritetet e planifikimit apo programimit, pergjegjes per promovimin, marrjen e miratimit dhe implementimin e strategjive te synuara. Pergjegjesia per ndermarrjen e VSM-se dhe vendim-marrjen per VSM-ne, shtrihet mbi keto autoritete. Sigurisht nese kemi njenisme private, pergjegjesia e ndermarljes se VSM-se mbetet mbi organizaten/institucionin privat.

Me pas kemi politike-berjen, grupet e zhvillimit te programeve apo planifikimit, te cilet jane pergjegjes per zhvillimin e strategjive ne politika, plane dhe programe qe dote vleresohen me VSM-ne.

Ne kemi gjithashtu grupin e VSM-se, ose nje grup i brendshem ne te njejten organizate ose nje grup i jashtem. Nje grup i VSM mund te pefshije:

- a. Grupin e koordinimit, pergjegjes per udhezim metodologjik, lidhes me proceset e planifikimit strategjik, duke vendosur sebashku raportet e eksperteve, qe merren me autoritetet, strategjine e komunikimit dhe funksione te tjera koordinuese;
- b. Grupi i eksperteve te cileve i'u eshte kerkuar te zhvillojne studime specifike per temat kryesore ne VSM (Faktoret Kritik te Vendimit).
- c. Ekspertet per angazhimin e aktoreve kryesore – ne varesi te llojit te angazhimit te parashikuar si edhe marredhenia me planifikimin strategjik.

Me pas institucionet publike qe jane pjese e autoriteteve pergjegjese mjedisore, ne ngarkim te keshillimit te procesit te rishikimit te VSM-se, te cilet se bashku me organizata te tjera publike dhe private, duke perfshire organizatat jo fitim prurese, kane nje rol te vecante qe kontribuojne ne momente te ndryshme te zhvillimit, komunikimit dhe ofrimit te procesit te VSM-se.

Se fundi, publiku si nje i tere ose ne menyre te preferueshme si grupe target/objektiv te perzgjedhur, duhet te jene gjithashtu pjese e aktoreve te perzgjedhur qe kontribuojne ne procesin e VSM-se, shpesh nepennjet fonnave indirekte te pjesemarrjes (per shembull nepennjet liderave te opinioneve).

5. Kur duhet te zhvillohet procesi i VSM dhe cfare shkakton/nxit nje VSM?

Sigurisht VSM duhet te zhvillohet sa here qe kerkohet nga legjislacioni ne fuqi. NeShqiperi, kuadri ligjor i percaktuar nga Ligji nr. 91/2013 percakton qe VSM mund te zhvillohet

gjatehartimit të të gjitha planeve dhe programeve për sektoret dhe në situatat e përcaktuara në këtë ligj.

Procesi i VSM-se, duhet të shprehë me shprehje të qarta që të jete e mundur në procesin e vendimeve, idealisht me vizionimin dhe krijimin/thelimin e objektivave strategjike, përpara se të identifikohen opsionet strategjike, dhe shumë përpara se të jepen propozimet. Figura nr.2 ilustron me shembuj piken e fillimit të procesit të VSM në tre plane rajonale në Portugali (Plani Territorial për Rajonin Verior (NRTP), Plani Territorial i Zonës Metropolitane Lisbon (LMATP) dhe Plani Territorial i Lendinës Eëst dhe Tagus (ETVTP)).

* Pika e hyrjes e VSM-se

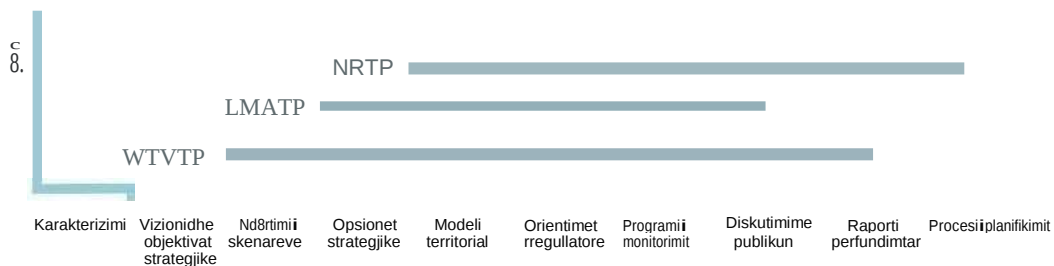

Figura nr.2 – VSM duhet të fillojë sa më shpejt që të jete e mundur në procesin e planifikimit

Për shembull, përballë një humbje të pershpejtuar të një burimi të caktuar, të tillë si ujë apo tokë, ose përballë problemeve të barazisë, VSM mund të ndihmojë në adresimin e forcave kryesore dhe tërësitë, problemet dhe kufizimet dhe të gjejë strategji të vecanta që mund të ndryshojë drejtimin e tendencës. Kur investimet private kanë nevojë të përballen me ndryshimet klimatike, apo për të parë për strategji që do të vlerësojnë dhe do të nisin shërbimet e ekosistemit, që janë thelbësore për biznesin kryesor të organizatës, VSM mund të shtojë vlerë vendim-marrjes strategjike. VSM është përdorur për të ndihmuar në përputhjen e aktivitetit të ndryshme kur interesat e shumta konfliktuale kanë nevojë që të behen të përputhshme në një rajon (për shembull peshkimi, turizmi, ruajtja e natyrës dhe eksplorimi i naftës dhe gazit dhe prodhimi).

Cilat situata mund të nxisin/shkaktojnë një VSM? Të frymëzuar nga klasifikimi i Slooteeg et al. (2006) të shkakëve që nxisin VSM-në, këtu situata shërbejnë si shembuj:

1. Njihet zona territoriale për veprim por jo propozimet/qellimet sektoriale. Bazuar në asetet ekzistuese dhe potencialet natyrore dhe sociale, faktorët e pershtatshmerisë dhe kushtet kontekstuale sociale dhe ekonomike, VSM mund të ndihmojë planifikimin sektorial dhe hapësirën që të zgjedhë strategjitë e pershtatshme të zhvillimit, për shembull në një zonë bregdetare (për shembull Menaxhimi i Integruar i Zonës Bregdetare) apo zonë rurale (për shembull Plani Kombëtar për Zhvillimin Rural), për të cilat nuk ekzistojnë akoma qellime konkrete.
2. Ka propozime/qellime sektoriale që njihen por nuk është identifikuar asnjë zonë territoriale për veprim. Për shembull të supozojmë që ka qellime për të zhvilluar prodhimin e energjisë së erës në det të hapur (*offshore*) (për shembull Energjia Offshore) apo të kerkohet për një energji ideale që përputhet ndërmjet burimeve të energjisë dhe kërkesave ekzistuese në një rajon të caktuar. VSM mund të ndihmojë në

eksplorimin e opsioneve me teknologjine me te mire, vendndodhjen apo nivelin e investimeve qe dote sjellin perlitime te qendruesslune.

3. Njilet zona territmale per wprim dh! propozinEt / qellimet sektoriale, megjithate mund te kete dimensione stategjike qe nrund te ndikojne ne vendime. VSM mund te eksploroje keto elimensione strnegjike dhe dote mbeshtese vendimin me rreziket e nevojslune dhe argumentat emundesive. Kyishte tasti, per shembull me VSM-ne e zgjerimit tePortit Cape Toen, Afiika eJugut(figura 3).

Figuranr.3Burimi: VSM e ,R)rtit te Cape Toen dhe Jruadri qendruesshmerise, CSII?, 2004

4. Njih!t politika sektoriale por nuk ka nje matelializim territorial. Raste te tilla ruk nxiten nga Direktiva Europiane apo legjislacioni kombetar dhe perfshijne stategji qe kane lidhje, per shernbull, me shendetin, tregtine nderkombetare (per shembull Marreveshja per Tregti te Lire e Amerikes se Veriut)apo polikat e ernigracionit Edhe pse legjislacioni nuk e ketkon, nrund te kete elisa implikime mjeelisore dhe te qedruesslunerise si pasoje e ketyre politikave, konkretisht ne lidhje me stresin social apo mbi perdorimin e insfiastrukture fizike dhe sherbimeve, me pasoja te rendesishme mjedisore.

Mund te jepen gjithashtu shernb\..i se clare ruk duhet te konsiderohet nje VSM per qellimin e ketij Udhezimi.

6. Lidhja midis VSM dhe procesit te vendim-manjes

Duhet te merren ne konsidetate elisa aspekte kur vendoset mbi menyren sesi te lidhet VSM me procesin e planifikimit. Duke patur nje koordinim te vecante por te koordinuar, mund te jete mernire sesa njekoordinim plotesisht te ndare apo plotesisht te integruar, sepse ndedidhja e VSM-serne proceset e planifikimit jane thelbesore per suksesin e tyre te pergjithshemlteresishern Nje koordinim plotesisht i vecante'ndare do ta bente kete lloj lidhje shurne te veshtire. Integrimi i plate mund te rrezikojte duke e bere VSM-ne apo planilikimin,

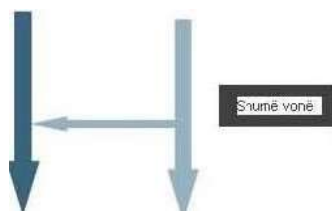
dominues ne lidhje me njera tjetren. E njeta gje ndodh per rapottimin dhe gmpet. Eshte e rendesishme qe te ndahen funksionet dhe pergjegjesite, kjo ndmje duhet te mundesohet nga disponueshmeria e burimeve teknike dhe fmanciare.

Por eshte shume e rendesishme qe VSM dhe proceset e politike-betjes/planifikimit te ndajne disa aktivitete, te tilla si gjeljen e fakteve, informacionin, angazhimin e aktoreve kryesore dhe pjesemarrjen e publikut.

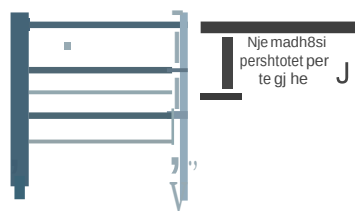
Modele te ndryshme, per menyren sesi mund te lidhet VSM dhe proceset e politike-berjes/planifikimit, jane identifikuar disa vite me pare (Partidario, 2004) (Figura nr.4) dhe sherbejne si nje ilustrim te lidhjeve te mundshme.

Dy modelet e para (1 dhe 2) lidhen me ngushte me qasjet VSM bazuar ne VNM, modeli paralel (2) duke qene modeli me shume i perdomr. Modelet 3 dhe 4 lidhen me qasje mete integmara dhe strategjike ne VSM. Nderkohe qe modeli i integmar (3) eventualisht mund te perfaqesoje modelin me te mire VSM ne periudhe afat-gjate, modeli i perqendmar ne vendime (4) duket sikur eshte me fleksibel dhe me i adaptueshem. Ne kete udhezes ndiqet modeli i perqendtuar ne vendime (modeli 4 ne figuren nr.4).

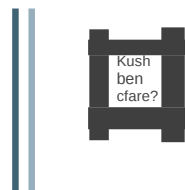
1. Model me muntlesi te vetme (singl)

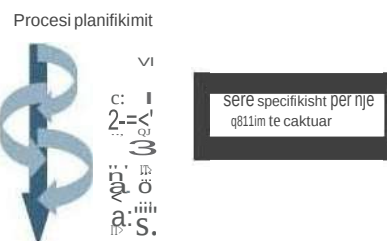
2. Model IHualel

3. Model i integrum
Procesi planifikimit + Procesi VSt;l

4. Model i penlendonmr ne vendim

(Partidario, 2007)

Figura nr.4 -modeletperlidhjen e VSM-se meprocesin e vendimeve

7. Marredhenia midis VSM dhe VNM

Man-e $\ll$ ienia ndermjet VSM-se dhe VNM-seeshte e rendesishme per dy arsye kryesore. Aryesja e pare lidhet me nevojen per te qartesuar ndryshimet e tyre persa kohe qe VSM shpesh here vepron metodologjikisht si nje VNIvi, duke u here $\ll$ o qe shpesh njihet si VSM bazuar ne VNM. Arsyeya e dyte li $\ll$ iet me nevojen per te marre ne konsiderate sesi ato lidhen dhe kane te bejne me njera-tjetren.

Dallimi i VSM-se $\ll$ lie VNM-se vetem duke u bazuar qe VSM zbatohet per politikat, planet dhe programet $\ll$ lie VNM zbatohet per projektet nuk eshteme i mjaftueshem. Ndryshimet shkojne shume me tejqellimit te zbatimit, te cilat gjithsesi nuk ndryshojne. Ka shembuj te shumte te VSM-se qe zbatohet perprojekte madho1-e, si edhe ka shembuj te shumte te VNM-se qe zbatohet per planet dhe programet (edhe pse shume p1-ej tyre ndonjehere quhen VSM). Ne vitin 1996, CSIR (Keshilli per Kerkime Shkenco1-e $\ll$ lie Industriale) ne Afi-iken e Jugut, publikoi diagramen e paraqitur ne Figuren me poshte, per te treguar ndryshimet nde1mjet VSM-se dhe VNM-se. Ajo cfare nenkupton eshte qe ndersa VNM fokusohet mbi ndikimet e zhvillimeve ne mjedis, VSM fokusohet ne vle1-esimin e ndikimeve te mjedisit mbi zhvillimin. Kjo do te thote qe strategjikisht mjedisi ndihmon ne per-caktimin e kushteve per zhvillim dhe VSM duhet te vleresoje nese keto kushte po met1-en ne konsiderate ne proceset e zhvillimit. Kjo ka themeluar nje vizion te rendesishem dt-ejt te kuptuarit te rolit te VSM-se, dhe mbeshitet konceptin qe VSM eshte n-eth integr:imit te ceshtjeve mjedisore ne proceset e zhvillimit.

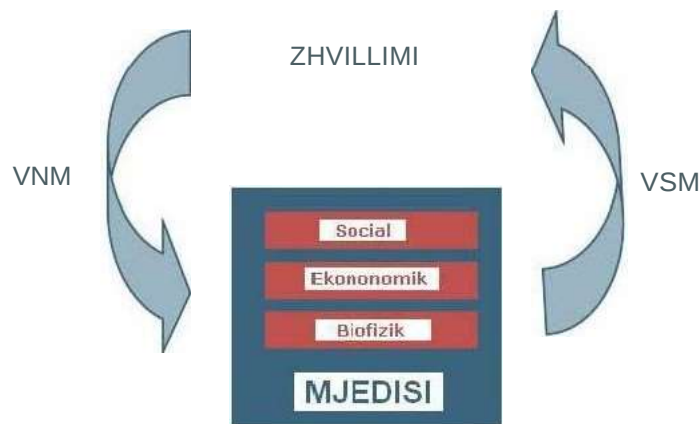

Figura nr.5 –Ndryshimi ndermjet VSMse dhe VNM-se (burimi: CSIR, 1996)

Si rrje $\ll$ ioje, si ne qasjen metodologjike te VSM-se ne kete udhezues, nepermjet integritit tepunes se VSM-se per te klljuar kushte mundesuese nzike, sociale dhe ekonomike (gjeresisht mjedisore) per zhvillim, per te qene ne gjendje per te vazhduar ne nje menyre te qendrueshme. Dhe kjo eshte forma strategjike e vleresimit, ne vend qesi te VNM te tentohet per te vleresuar dt-ejteperdrejte efektet mejdisore te propozimeve te politikave, planiflkimeve dhe prognuneve.

Ne praktike kjo do te thote qe VSM nuk duhet te jete rreth vleresimit te drejteperdrejte te efekteve mjedisore te propozimeve (per ujerat, ajrin, token etj) si ne vleresimet e projekteve, por ne vend te kesaj ajo duhet te jete rreth vleresimit te kushteve te zhvillimit (ceshtjet institucionale, politikat, ekonomike, sociale etj) drejt krijimit te konteksteve dhe rezultateve me te mira mjedidore dhe te qendrueshme. Kjo do te permiresoje kapacitetin e vendimeve te zhvillimit per te evituar efekte negative mjedisore ne te ardhmen te projekteve te zhvillimit. Si rrjedhoje, duke permbushur kerkesat e Direktives Europiane.

Tabela nr.2 ilustron me shembuj ndryshimet dhe marrdheniet ndermjet VSM-se dhe VNM-se, vecanerisht nese man-in ne konsiderate VSM bazuar ne VNM. Pyetjet ne Tabelen nr. 2 stimulojne pyetjet qe profesionistet perfshijne ne raste konkrete qe mund te pyesin. Menyra sesi behen pyetjet mund te ndihmoje per te zgjedhur ndermjet VSM-se dhe VSM-se bazuar ne VNM. Shpesh hereeshte e veshtire te vendoset se cila mund te jete me e pershtatshme per cdo rast. Keto do ti quajme raste "gri" ku duket se mund te perdoret secila nga qasjet e VSM-se.

Duke perdorur pyetjet e Tabeles nr. 2 mund te ndihmoje me pergjigjet: nese doni te vleresoni nje zgjidhje, te tille si nje plan apo hartim programi te mire dhe te kontrolloni efektet mjedisore, zgjidhni VSM bazuar ne VNM. Por nese doni te vleresoni nje strategji te mire per te ndihmuar ne permiresimin e kushteve te zhvillimit, zgjidhni nje VSM me baze strategjike, per te cilen ky udhezues ju ofron metodologjine.

Tabela nr. 2 – Si i beni pyetjet ne VSM dhe ne VNM?

VSM qe synon strategji te mire	VNM qe synon projektim te mire
Cilat jane objektivat e juaja? Cilet jane faktoret/nxitesit kryesore? Cilat jane opsionet e juaja strategjike? Cilat jane kufizimet kryesore? Cilat jane interesat kryesore/madhore? Cilat jane politikat me te rendesishme qe duhet te permbushen?	Cilat jane karakteristikat kryesore te projektit tuaj? Ku ndodhet? (Vendndodhja) Cilat jane alternativat e projektit? Cilat jane efektet e tij kryesore fizike, sociale dhe ekonomike? Cilat jane ndikimet e tij kryesore/madhore? Cilat jane masat zbutese/lehtesuese te tij?

Edhe menyra sesi adresohen shkaqet e problemeve mundeson gjithashtu qe te kuptohen ndryshimet dhe lidhjet me VSM-ne dhe VNM-ne. Figura nr.6eshte nje ilustrim i pemes se problemit per te perfaqesuar hierarkine e problemeve, nga shkaqet te efektet.

Ka shume keq kuptime ndermjet simptomave dhe problemeve. Ajo cfare njerezit ndiejne, perceptojne apo veshgojne shume shpesh jane simptomat e problemeve, efektet e veshgueshme ose te pritshme (shterimi i burimeve natyrore, imbalancat e barazise, degradimi

i cilesise se mjedisit, efektet e ndryshimit te klimes, etj). Shpesh quhen probleme, por ne fund te fundit keto jane efektet e problemeve.

Perna e Problemit

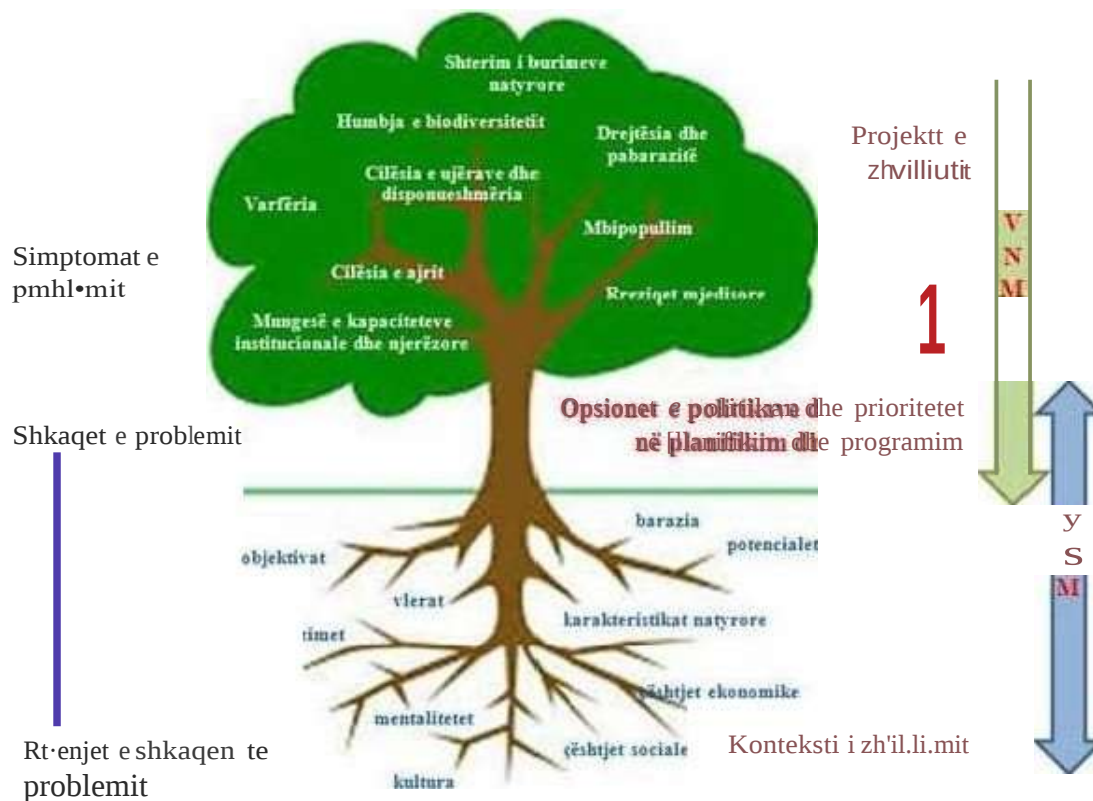

Figura 6- Kontributi VSM-se ne vendim marrje komp/e/c;e- duloz kerkuar per prioritetet

Por nese vertet duam te vleresojme problemet atehere duhet te shikojme me ne thellesi dhe te njohim kompleksitetin e pefshire. Per shembull ne qofte se ajo qeeshte ne rrezik eshte mbipopullimi i ttafikume problemet (simptomat) qe lidhen me zhurmen dhe ndotjen e ajrit atehere problemi aktual mund te jetembi meny:yyen se si dhe cfare vendimesh sektoriale duhen marre mbi perdorimin e tokes, strukturen Ulbane, infrastrukturen ere, llojet e burimeve dhe fumizimit te energjise, etj. Keto opsione dhe vendime politikash jane zgjedhje prioritare te cilat, te implement= nepermjet instrurnentave te planifikimit dhe programimit dhe projekteve te zhvillimijane shkaqet e problemit, te cilat ne duhet ti vleresojme stategjikisht. Si njedhoje problemet jane ato qe percaktojne prioritetet/perparesit per zgjedhje.

Ajo që krijon/themelon mendimi strategjik në VSM është që VSM ka nevojë të adresojë rrenjet aktuale të shkaqeve të problemit, në lidhje me prioritetet dhe zgjedhjet e politikave dhe jo Cfare është e prekshme dhe e dukshme, efektet fizike dhe territoriale që janë simptomat e atyre që zakonisht quhen problemet mjedisore. Rrenjet e shkaqeve lidhen me cfare influencon/ndikon vendimet: vlerat e shoqërisë, kontekstet kulturore , mentalitetet, vlerat e qëndrueshmërisë, sic ilustron në Figurën nr.6.

VSM me një qasje strategjike adreson rrenjet e shkaqeve në terma të prioritetëve të mjedisit dhe qëndrueshmërisë (për shembull nevoja për kapacitete të duhura institucionale dhe kuadrin e vendimeve, kriteret e planifikimit hapësiror që shpreh normat dhe vlerat, etj). Në këtë mënyrë VSM mund të parashikojë prioritetet e politikave, duke krijuar dialogje *ex-ante* (bazuar në parashikime sesa në rezultatet aktuale) dhe të komunikojë se cilat mund të jenë rreziqet dhe mundësitë në periudhë afatgjatë, duke krijuar/perckatuar kushtet për zhvillim, duke përfshirë kushtet e licensimit të projekteve, nepermjet udhëzimit pozitiv dhe duke sqaruar kufizimet me heret.

Se fundi, Tabela nr. 3 ofron disa kriterë më të zakonshme për të bërë dallimin ndërmjet VSM-se dhe VMN-se. Këto mund të ndihmojnë gjithashtu për të kuptuar qasjet metodologjike që bëjnë diferencimin e dy instrumentave.

Tabela 3 – Disa ndryshime thelbësore ndërmjet VSM-se dhe VMN-se

VSM	VMN
Perspektiva është strategjike dhe afatgjatë	Perspektiva është ekzekutuese në periudhë afat-mesem dhe afat shkurtër
Procesi është ciklik dhe i vazhdueshëm	Procesi është diskret, i motivuar nga propozime ndërhyrjeje konkrete
Qëllimi është që të ndihmojë në ndërtimin e një të ardhme të dëshirueshme, nuk është një përpjekje për të njohur të ardhmen	Qëllimi është të dihet sesi do të jete e ardhmja, parashikimi i ndikimeve potenciale, bazuar në parashikime të ngjarjeve në të shkuarën.
Përkufizimi se cfare synohet është i paqartë, ka një sasi të madhe paqartësie dhe të dhënat janë pothuajse gjithmone të pamjaftueshme.	Përkufizimi se cfare synon që të bëhet është relativisht i saktë dhe të dhënat janë në mënyrë të arsyeshme të disponueshme ose mund të mblidhen nepermjet punës në terren.
Vazhdimi/ndjekja (folloë-up) në VSM kryhet nepermjet përgatitjes dhe zhvillimit të politikave, planeve, programeve dhe projekteve.	Vazhdimi/ndjekja (folloë-up) në VMN kryhet nepermjet ndërtimit dhe implementimit të projektit ose planeve të detajuara.
Strategjia mund të mos vihet në praktikë duke pasur parasysh që veprimet e themeluara në plane dhe programe mund të mos implementohen kurrë.	Projekti që kërkon një VMN ekzekutohen, njëherë që garantohej fizibiliteti i tyre.

Lidhja ndermjet VSM-se dhe VNM-se dote rritet nese objektivat dhe ndryshimet perkatese do te jene gjithashtu te qarta. Kutia nr. 1 ofron nje shembull per menyren sesi mund te lidhet VSMdheVNM.

Kutia nr.1–Lidhja ndermjet VSM-se dhe VNM-se

VSM -Parque Alqueva eshte nje iniciative turizmi private, me nje siperfaqe totale prej 2100 hektare, ne rajonin Alentejo ne Portugali, prane rezervuarit te diges Alqueva. Ne vitin 2003 fuloi njepoces i VSM sebashku me zhvillimin e strategjise se investimit te turizmit.VSM ndihmoi ne percaktin1in e konceptit te turizmit ne menyre qe te garantoje integrimin e kushteve mjedisore, me qendrueshmerine e tij bazuar ne rritjen/permiresimin e aseteve mjedisore dhe sociale. Me tej VSM mbikeqyri pergatitjen e master planit te investimit dhe pergatiti udhezimet per VNM-ne ne vazhdim.

VNM-ne vijim te master planit,u pergatit dhe u miratua nje Plan i Detajuar formal per te formalizuar dorezimin e propozimit te investimit (perpara se te krijoheshin kerkesat ligjore per VSM-ne ne Portugali).Permbajtja e ketij Plani te Detajuar i'u nenshtrua VNM-se,ne nje faze studimi te meparshme dhe ishte objekt i nje Deklarate te Ndikimit ne Mjedis te favorshme ne vitin 2008 (dokumenti i vendimit). Licensimi i projekteve i perfshire ne Planin e Detajuar dhe te cilat ishin te renditura ne listat pozitive te legjislacionit te VNM-seme pas ishin objekt i RECAPE (Raporti i Konformitetit te Projektit te Ekzekutimit me Deklaraten e Ndikimit ne Mjedis) e ella nePortugali eshte nje faze e procesit teVNM qe vlereson aspekte me te detajuara te projekteve te zhvillimit perpara fazes se ndertimit apo implementimit. Si rrjedhoje Plani i Detajuar ishte i mjaftueshemper te fdluar procedurat VNM te projektit dhe leshimin e Deklarates te Ndikimit neMjedis perkatese.

Zakonisht VSM duhet te formuloje udhezime per planifikim (parashikim te veprimeve te nevojshme ne proceset per nje te ardhme te qendrueshme), per menaxhim (administrimin e proceseve qe drejtohen nga objektivat) dhe per monitorimin (ndjekjen periodike te proceseve). VNM eshte nje nga instrumentet e duhur per te implementuar udhezimet VSM. VSM duhet te kryej vleresimin duke mbajtur parasysh qe VNM do te veproje si pjese e vazhdimit te saj.

Nga ana tjeter, praktika e akumuluar me VNM-se mund te prodhoje njohuri te reja dhe te dobishme per te penniresuar vleresimet strategjike te zhvilluara me VSM. Per shembull zhvillimi i dhjetra VNM-ve ne te njejten kategori projektesh, kur vleresohen te gjitha sebashku ne lidhje me performancen e saj, mund te prodhoje njohuri te dobishme mbi rolin e atyre projekteve per proceset e zhvillimit dhe rritjen/permiresimin mjedisor (per shembull nese digat apo projektet madhore turistike, aktualisht mundesojne zhvillimin lokal ne nje menyre qe qendrueshmeria e komuniteteve lokale te permiresohet). Zakonisht kjo njohuri e dobishme per VSM-ne rezulton nga nje monitorim sistematik dhe studime post-vleresimi ne VNM sektoriale.

Pjesa II- modeli i te menduarit strategjik ne VSM

Ky seksion jep nje pershkrim te shkurter te modelit te VSM-se te menduarit strategjik dhe kuadrin metodologjik te Faktoreve Kritik te Vendimit (CDF). Filion duke adresuar parimet qe nenvizojne kete model dhe leksikun (fjalorin) e ri qe nevojitet per te ndihmuar ne ndryshimin e menyres sete menduarit. Vazhdon duke adresuar funksionet, komponentet dhe elementet strukturor te VSM-se qe perkufizojne modelin. Me pas prezanton kuadrin CDF per vleresim.

1. Parimet

Ne nje model tete menduarit strategjik, qellimi i VSM-seeshte qe te ndihmoje qe te kuptohet nje kontekst zhvillimi, per te identifikuar dhe adresuar sic duhet problemet dhe te ndihmoje te gjeje opsione te mundshme/zbatueshme mjedisore dhe te qendrueshme per te arritur objektivat strategjike. Bazohet ne sistemet e te menduarit, proceset e politikave, shumefishimin e njohurive, rrjetet e aktoreve, dialogje, bashkepunim dhe qeverisje ndersektoriale. Baza shkencore nuk do te zhvillohet ne kete udhezim por parimet kryesore shkencore te ketij modelijane:

1. Veprimet strategjike prodhohen nepetmjet cikleve te vendimeve, qe lidhen ngushte me formulimin e politikave dhe jane zhvilluar ne kontekstin e planifikimit dhe proceset e zhvillimit te programeve.
2. Strategjia eshte karakterizuar nga nje ndergjegje/vetedije e forte e pasigurise dhe modifikon veprimet e saj si nje funksion i zhvillimit te ngjarjeve te papritura ne rrugen e saj.
3. Kompleksiteti i sistemeve natyrore dhe sociale kerkon nje perspektive per te gjithë sistemin, duke njohur qe sjellja e nje sistemi nuk mund te dihet vetem duke njohur elementet me te cilet ky sistem perbehet.

Ky model i te menduarit strategjik ne VSM bazohet gjithashtu mbi parimin e kursimit, ose thjehhtesise, qe njihen gjithashtu si "Occam's razor", sipas te cilit " nuk duhet te rrisesh pertej asaj qeeshte e nevojshme, numrine entiteteve qe kerkohet per te shpjeguar cdo gje". Ky parim eshte vecanerisht i rendesishem ne zgjedhjen e ceshtjeve perkatese dhe duke u fokusuar ne vleresimin strategjik.

Bazuar ne keto parime, modeli i te menduarit strategjik i VSM-se themelon/krijon propozimet kryesore te meposhtme per praktika te mira VSM:

VSM eshte nje lehtesues/fasilitatorstrategjik i proceseve te qendrueshmerise.

VSM duhet te siguroje perqendrim mbi ato pak ceshtje perkatese qe kane vertet rendesi.

VSM punon kryesisht me proceset konceptuale (formulimin e politikave dhe formulimin ne planifikim) dhe jo me rezultatet.

VSM zbatohet per vendimet me nje natyre strategjike dhe perdoret strategjikisht ne lidhje me vendim-marrjen.

2. Nje leksik i ri

Nje leksik i ri eshte i rendesishem qe te ndihmoje ne ndryshimin e hartave mendore drejt nje kulture strategjike ne vleresimin e ndikimit. Shumica e termave tradicionale qeshoqerohen me VNM-ne, duke petfshire "ndikim", "linja baze" dhe "zbutje/lehtesim" lidhen ngushte me te menduarin e projekteve, dimensionet fizike dhe qasjet pershkruese te zakonshme ne VNM. Te menduarit strategjik petfshin vlerat dhe jo strukturat fizike, eshte me i fokusuar dhe bashkepunues, bazuar ne dialogje dhe te menduarit per te ardhmen. Si njedhoje terminologjia e perdorur ne VSM duhet te reflektuje keto ndryshime.

Tabela nr.4 tregon temlat e reja qe jane propozuar per te menduarin strategjik ne VSM (Partidario, 2007a). Shumcia e ketyre termave nuk jane te reja dhe vijne nga shkollat e te menduarit strategjik. Keto terma do te perdoren gjate gjithë ketij udhezimi.

Tabela nr.4 – leksik i ri i propozuar per te krijuar te menduarin strategjik ne VSM

Ne terminologjine tradicionale te VNM-se	Ne modelin strategjik ne VSM	Pse termi i ri
Qellimi	Faktoret kritik te vendimit	Duke stguruar nje fokus te forte mbi ceshtjet e vendimit sesa ne nje game te gjere tepaqarte mjedisore.
Fazat e planifikimit	Dritaret/hapesirat vendimeve	Momentet kryesore per veprim VSM sesa fazat normative
Linja baze	Konteksti dhe tendencat/trendet	Analize me dinamike sesa karakterizimin e gjendjes aktuale
Altemativat	Opsionet strategjike	Rruget opsionale strategjike per te permbushur objektivat sesa nje ose zgjedhje operacionale
Ndikimet	Mundesite dhe neziqet	Vleresim me dinamik, pranon kompromise dhe zgjedhjet sesa efektet e pa evitueshme dhe te zbutshme
Masat e zbutjes	Udhezimet (planfikim, menaxhim)	Supozon ndryshimet dhe permiresimet ne te ardhmen sesa reduktimin e demit

3. Komponentet e modelit të menduarit strategjik ue VSM

VSM nuk është vetëm për studimet teknike. VSM është gjithashtu rreth krijimit të një platforme për dialog të aktoreve kryesore dhe vepron si një lehtësues për një problem vendimi. Kater komponente kontribuojnë në modelin të menduarit strategjik të VSM-se:

- 1) Një komponent **teknik** merr në konsideratë njohuritë e shkëlqyeshme dhe studimet e specializuara për të reduktuar paqartësitë dhe për të rritur njohuritë mbi çështjet prioritare dhe strategjike. Përcaktimin e prioritetëve, analizimin e tendencave, vlerësimin, udhëzimet dhe vazhdimet janë aktivitetet teknike që kanë nevojë të drejtohen të gjitha në bashkëpunim me procesin, komponentet institucionale dhe të komunikimit. Detyrat specifike në komponentin teknik përfshijnë zgjedhjen e grupit të ekspertëve, burimet e informacionit të disponueshëm, teknikat dhe metodat (shih Aneksin I) dhe kryerjen e analizës dhe vlerësimin. Komponenti teknik duhet gjithashtu të zgjedhë teknikat e duhura të vlerësimit për komunikuar, në këtë mënyrë mund të angazhohen aktoret kryesore, në momente kritike të vendimeve gjatë procesit të planifikimit.
- 2) Një komponent *procesues* jetik në krijimin e një dialogu të përhershëm ndërmjet VSM-se dhe procesit të vendimit gjatë gjithë ciklit të vendimeve dhe për të siguruar fleksibilitet dhe përshtatshmëri të VSM-se në secilin rast. Lidhja ndërmjet procesit VSM dhe programeve të planifikimit dhe programimit, duhet të sigurohet nëpërmjet dritareve/hapësirave të vendimit dhe rregullave të qeverisjes, të miratuara për të mundësuar integrimin e proceseve. Procesi VSM-se ka nevojë të hartohet çdo herë, për t'iu përshtatur kushteve kontekstuale. Detyrat specifike përfshijnë përafrimin e kohës së vendimeve dhe inputeve të nevojshme nga VSM dhe angazhimi i aktoreve kryesore.
- 3) Një komponent **institucional** thelbesor për të kuptuar kontekstin institucional për vendim-marrje. Ai lidhet me analizën institucionale dhe ndryshon si të jetë e nevojshme ose si një rezultat i dinamikave të politikës dhe shtrirjen në të cilën influencën kapacitetin e vendimit me kalimin e kohës, dhe si rrjedhojë suksesin e VSM-se. Në komponentin institucional, dallimi është i rëndësishëm ndërmjet rregullave formale dhe jo formale. Rregullat formale lidhen me nivelet e përcaktuara, kapacitetet e vendimeve, rregullat e qeverisjes që do të përdoren në dritaret e vendimeve por gjithashtu kuadri ligjor dhe rregullator, normat e implementimit. Analiza institucionale duhet të shikojë në mbivendosjet dhe boshllëqet e përgjegjësive, pozicionet konfliktuale dhe sinergjitë, iniciativat e përbashkëta dhe plotësueset. Shumë e rëndësishme, shpesh herë përcaktueset, janë rregullat mbi mënyrat sesi gjerat ndodhin normalisht dhe shtrirjen e bashkëpunimit informal dhe iniciativat vullnetare.
- 4) Një komponent **komunikim** dhe **angazhim** jetik për të siguruar ndërmjetësimin e njohurive, krijimin e rrjeteve, angazhimin e aktoreve kryesore dhe pjesëmarrjen e publikut. Kjo do të mundësojë shkëmbimin dhe ndër-referencat e perspektivave të shumta, duke krijuar opinione, një vizion të integruar dhe proceset pjesëmarrëse që i përshtaten problemit dhe për momentet kritike të vendimit. Si rrjedhojë është një komponent qeverisjeje i rëndësishëm, i shprehur nëpërmjet lidhjeve

te procesit dhe kapacitetit te komunikimit. Komponenti komunikimit rregullohet/pershtatet me karakteristikat e grupeve target. Detyrat perfshijne perkufizimin e proceseve te paramenduara dhe perfaqesuese, identifikimin e aktoreve kryesore, duke gjetur praktika angazhimi qe jane te pershtatshme, duke siguruar proceset e te mesuarit, ndmjen e njohurive dhe aktoret kryesore te kuptojne se cfare po ndodh, cili eshte nje vizion kolektiv per te ardhmen, duke promovuar praktikat bashkepunuese.

4. Funkcioni i VSM-se ne nje model tete menduarit strategjik

Ne te menduarin strategjik, VSM Juan tre funksione themelore ne lidhje me procesm e vendim marrjes (Tabela nr.5):integrim, vleresim dhe validim/miratim.

Tabela nr.5 -tre funksionet e VSM-se ne nje model tete menduarit strategjik

1. **Integrim** te ceshtjeve mjedisore dhe te qendrueshmerise ne proceset ciklike te vendimeve strategjike;
2. **Vleresim** te opsioneve strategjike relative me mundesite dhe rreziqet ndaj mjedisit dhe me qendrueshmerine e vendimeve;
3. **Validimi** i kontibuteve te VSM-se per proceset strategjike dhe rezultatet e pritshme

Integrimi eshte thlebesor per suksesin e VSM-se. Integrimi duhet te jete prezent:

- 1) ne identifikimin e Faktoreve Kritik te Vendimit (CDF),
- 2) ne lidhjen e CDF-se me problemet dhe sfidat kryesore,
- 3) ne krijimin e lidhjeve te VSM-se dhe proceset e planifikimit dhe programimit,
- 4) ne lidhjen e grupeve dhe duke siguruar qe kontributet behen te disponueshme reciprocikisht ne nje menyre interaktive, te dobishme, perseritese dhe ne kohen e duhur,
- 5) ne ndarjen e teknikave dhe qasjeve,
- 6) ne identifikimin dhe diskutimin mbi opsionet strategjike,
- 7) ne perafimin e procedurave,
- 8) ne integrimin e perspektivave, duke perfshire aktoret kryesore dhe organizatat ne nje proces pjesemarres me dy rruge, ne kohe dhe menyra te pershtatshme dhe komunikim te duhur, duke ndm-e njohurite dhe duke mundesuar proceset e te mesuarit.

Eshte shume e rendesishme qe perfshirja e aktoreve te shikohet si nje aktivitet ne VSM, duke perdorur teknika te ndrsyhme, dhe jo thjeshtesi nje detyrim procedural te konsultimit publik dhe institucional, per te qene ne perputhje me kerkesat ligjore. Gjithashtu duhet ti jepet konsiderate aktoreve kryesore midis dhe nder brezave.

Vleresimi ne nje kontekst strategjik korrespondon me vleresimin e zgjedhjeve te mundshme mbi rruget strategjike dhe cilat mund te jene mundesite dhe rreziqet e ndjekjes se rrugeve te ndryshme, duke marre ne konsiderate tendencat ne evolim, speciflkat e kontekstit, pikepamjet dhe pritshmerite e aktoreve kryesore (midis dhe nder breza) dhe paqartesite. Vleresimi duhet te behet ne lidhje me nje kuader strategjik reference (SRF) te politikave mjedisore dhe te qendrueshmerise, i cili eshte speciflk per secilin rast duke vendosur pikat e referimit (*benchmark*) per vleresimin strategjik. Eshte e rendesishme qe SRF te jete e organizuar ne nje menyre qe lidhet lehtesisht me kuadrin CDF. Angazhimi i aktoreve kryesoreeshte gjithashtu jetik per te siguruar vlerat e gjykimit ne perputhje me perspektivat e ndryshme. Ajo duhet te ndjeke parimet e planifikimit bashkepunues, duke vazhduar nga mundesite e angazhimit te hershme.

Validimi korrespondon me transparencen dhe ligjshmerine, sign-off/miratimte shoqerise, nepennjet perfaqesuesve te tyre te ligjshem. Kjo perfshin duke kerkuar ne rezultatet e VSM ne lidhje me trendet ne zhvillim, paqartesite, opsionet strategjike, rreziqet dhe mundesite gjate pergatitjes se planeve dhe programeve dhe vazhdimin per veriflkimin e paqartesive gjate implementimit. Perfshirja e lannishme e aktoreve kryesore dhe e publikut te gjereeshte thelbesore ne menyre te barabarte ne validim, ne nje kontekst pjesemarres te pershtatshem me natyren e qasjes strategjike.

Duke ndjekur sa me lart dhe bazuar ne eksperiencen deri me tani, eshte sugjeruar qe rreth 65% e perkjekjeve dhe investimeve ne VSM duhet te zbatohen ne funksionin e integritimit, i cili do te jete dominues ne tere VSM-ne. Me pas vleresimi do te perfaqesoje 25-30% te perpjekjeve te VSM-se. Nese integrimi dhe vleresimi jane te suksesshem dhe dialogjet kryhen mire si neintegrim ashtu dhe ne vleresim, atehere validimi duhet te jete i shpejte dhe i thjeshte dhe nuk dote nevojitet me shume se 5 deri 10 % e perpjekjeve.

5. Modeli i te menduarit strategjik ne VSM

Modeli i te menduarit strategjik ne VSM eshte strukturuar ne tre faza thelbesore nje nje proces ciklik (Figura nr. 7):

- 1) Kokenksti VSM-se dhe fokusi strategjik,
- 2) Rruget per qendrueshmeri dhe udhezirnet, dhe
- 3) Nje faze e vazhdueshme vazhdimi/ndjekje (follow-up), lidhjet e procesit dhe angazhimi

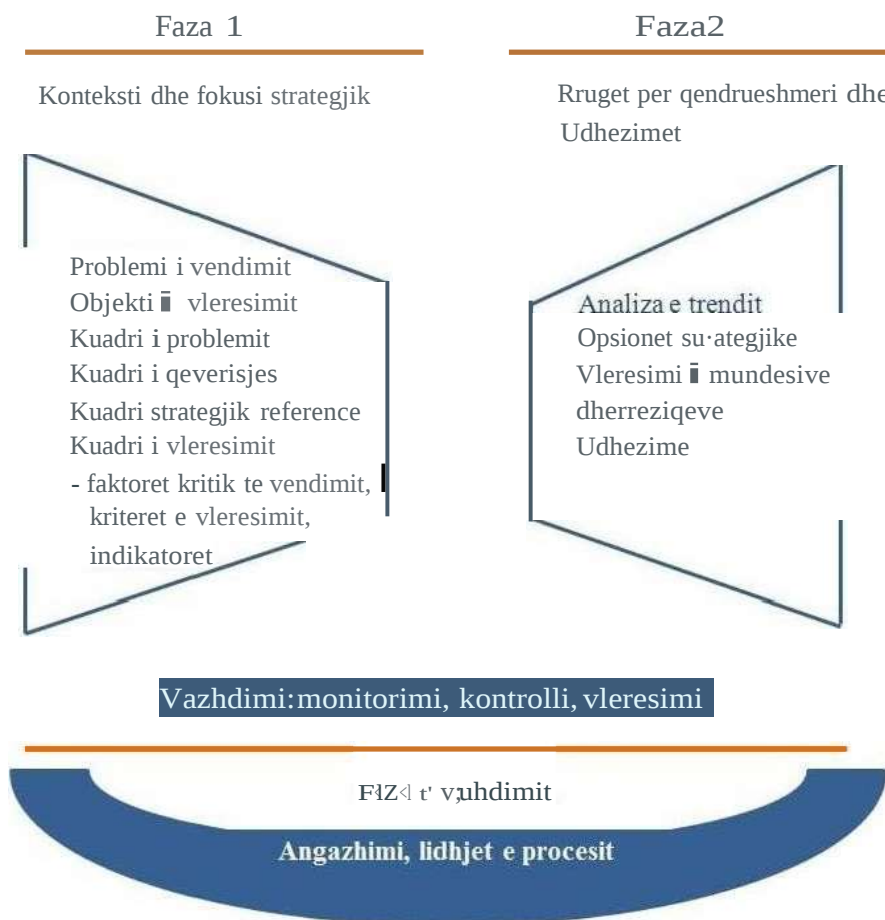

Figura nr.7: Tre fazat e modelit tete menduarit strategjik ne VSM

Faza 1

Percaktimi i kontekstit dhe fokusi strategjikeshte nje prioritet i nje cikli VSM. Qellimi eshte qe te siguroje qe VSM perqendrohet vetem mbi ate qeeshte e rendesishme (*Occam's Razor* ose parimi i kursimit), qe kupton dhe adaptohet me kontekstin natyror, kulturor, politik dhe ekonomik te objektit te vleresimit.

Duhet te kuptohet problemi i vendimit, duke qene thelbesor per te identifikuar objektin e vleresimit, i cili mund te jete ose te mos jete i njejte. Kerkohet nje qasje integmese. VSM duhet te ketkoje per nenet e problemit dhe jo per simptomat e tij (shih Figuren nr.6). Duke kuptuar problemin dhe kontekstin e vendimit do te ndihmoje nefokusim. Ne percaktimin e kontekstit dhe fokusit strategjik te vleresimit kontribuojne kate kuader/kontekste kryesore:

1. Kuadri i problemit: pefshin problemet, potencialet dhe forcat drejtuese. Kjo eshte nje diagnoze e pare dhe e shpejte per te muundesuar nje pamje te shpejte se cfare ka vettet

rendesi. Kjo ndihmon gjithashtu për të eksploruar benefitet mjedisore në zhvillimin e strategjise.

2. Kuadri i qeverisjes: përfshin identifikimin e rrjetit të aktoreve përkatës për VSM-ne.
3. Kuadri strategjik reference (SRF): përfaqëson makro-politikat që përcaktojnë referencën për vlerësim, parashikuar nga orientimet e politikës dhe objektivat e përcaktuara. Kjo lidhet gjithashtu me plane dhe programe të tjera përkatëse, e cila është gjithashtu një kërkesë ligjore.
4. Kuadri i vlerësimit: përfshin CDF, kriteret e vlerësimit që përcaktojnë qëllimin e CDF dhe indikatorët që veprojnë si njësia matëse e vlerësimit. CDF ofron strukturën dhe fokusin e analizës dhe vlerësimit strategjik.

Është e dobishme të raportohet mbi rezultatet e fazës 1 nëpërmjet një raporti me faktorët kritik të vendimit. Një raport i tillë do të mbetet referencë për punime vlerësimi pasuese. Në kontekstin e direktivës europiane dhe legjislacionit kombëtar, ky raport do të përmbushë kërkesat për të raportuar mbi qëllimin e vlerësimit dhe do të detajojë informacion për të përfshirë në raportin mjedisor.

Faza2

Faza 2 është rreth krijimit të ITUgëve për qëndrueshmëri, dhe udhëzime. Rrugët për qëndrueshmëri është termi i përdorur për të shprehur opsionet strategjike për zhvillim, që na ndihmojnë në të levizim nga ku jemi në drejtim të asaj që duam të arrijmë, vizioni jonë për të ardhmen (figura nr. 11). Tendencat informojnë kontekstet dinamike në lidhje me pikat e forta dhe pikat e dobëta, konfliktet dhe potencialet e zhvillimit. E ardhmja është një imazh ideal i shoqëruar me një vizion dhe objektiva strategjike, mundësisht duke marrë në konsideratë objektivat e politikave dhe skenarët e ndryshëm. Opsionet strategjike janë rrugët që mund të na mundësojnë në për të arritur vizionin tonë. Por ka mënyra të ndryshme për të ndërtuar urën e atij boshllëku, sic mundohet të ilustron imazhi në figurën nr.11. Dhe në shumicën e rasteve rrugët me strategjike jo domosdoshmërisht janë një linjë e drejtë.

Kjo ka nevojë të kryhet në nderlidhje të fortë me grupet e politikave-berjes ose të planifikimit. Roli i VSM-se është që të ndihmojë në kerkimin e opsioneve të zhvillimit të orientuara sa më shumë drejt mjedisit dhe qëndrueshmërisë. Angazhimi i aktoreve kryesore është thelbësor nëpërmjet proceseve dhe teknikave të duhura të komunikimit.

Vlerësimi i mundësive dhe rreziqeve mund të ketë nevojë të kryhet disa herë por në kohë të ndryshme. Zakonisht skenarët vendosin kuadrin për identifikimin e opsioneve strategjike. Por në varesi mbi mënyrën sesi skenarët përdoren në procesin e politikave-berjes apo planifikimit, mund të jetë e dobishme të vlerësohen skenarët në tërësi të mundësive dhe rreziqeve që paraqesin të ardhme të ndryshme të mundshme. VSM ka nevojë të përgatitet që të kontribuojë në këtë diskutim strategjik duke futur keshillim përkatës në dritaret/hapësirat kryesore të vendimit.

Vlerësimi strategjik duhet të shikojë neopsionet strategjike si rrugë të mundshme (figura nr.11) për të ndihmuar në zgjedhjen e një drejtimi strategjik. Ky është një moment kryesor kur vendim-marrja strategjike ka shumë mundësi të ketë nevojë për ndihmën e VSM-se. Në kontekste të cilat nuk janë detyruese nga Direktiva Europiane, rezultati i

vleresimit te opsioneve eshte i mjaftueshem per vleresimin strategjik sebashku me udhezimet dhe mundeson levizjen drejt implementimit strategjik. Instrumenta te tjere pasues, te tille si VNM, mund te perdoren ne nje faze te mevonshme per te pare me ne thellesi te efekteve konkrete.

Udhezimet mund te perfshijne rekomandimet per adaptimin institucional apo rregulloret e reja, ne nivele te metejshe planifikimi, per VSM e projekteve, ose per cfaredo lloj mase apo politike tjeter qe zgjidhet, qe eventualisht mund te jete perkatese. Me pas mund te kontrollohet ose validohet zhvillimi i metejshe strategjik, ne terma te koherences se politikës me objektivat e percaktuara, mundesite dhe rreziqet. Udhezimet perfshijne udhëzime planifikimi, menaxhimi dhe monitorimi si edhe nje program indikatorësh per monitorimin, keshtu duke i'u pergjigjur kerkesave ligjore per masate kontrollit.

Me pas duhet te pergatitet nje raport perfundimtar per te regjistruar rezultatet e vleresimit dhe te diskutohet kolektivisht, nepermjet qasjeve te duhura te komunikimit.

Faza3

Nje faze e treteshte nje faze e vazhdueshme, duke lidhur VSM-ne me vendim- marrjen strategjike gjate implementimit, por gjithashtu duke e lidhur me fazen e pare ne nje cikël pasues vendim-marrje apo planifikimi. Vazhdimi (folloe-up), me monitorimin, vleresimin, komunikimin duhet te jene nje rutine e vazhdueshme ne vleresimin strategjik mjedisor dhe te qendrueshmerise, te lidhur sistematikisht me proceset e politike-berjes apo planifikimit dhe duke u angazhuar me aktoret perkates. Ky koncept eshte krejtesisht i ndryshem nga ajo cfare ndodh ne praktiken aktuale, por eshte totalisht koherent me teorine e VSM-se.

6. Elementet kryesor strukturor ne modelin e te menduarit strategjik ne VSM

Ky model, i te menduarit strategjik ne VSM,eshte bazuar mbi nje kuader te elementeve kryesor strukturor, qe mund te kombinohen ne menyra te shumta ne perputhje me nevojat kontekstuale. Qellimi eshte qe te evitohet "nje mase i pershtatet te gjithave", recetat standarde te VSM-se dhe qe te mundesohet fleksibiliteti dhe adaptimi i VSM-se ndaj vendim-marrjeve te ndryshme (per shembull planifikimi hapasinor dhe planifikimi sektorial). Jane marre ne konsiderate nente elemente strukturor (Tabela nr. 6):

Tabela nr.6 –Nente elementet strukturor ne modelin e te menduarit strategjik ne VSM

1. Objekti i vleresimit
2. Forcat drejtuese
3. Ceshtjet mjedisore dhe te qendrueshmerise (ESI)
4. Kuadri strategjik reference (SRF)
5. Fakoret kritik te vendimit (CDF)

6. Kuadri qeverisjes
7. Opsionet strategjike
8. Mundësitë dhe rreziqet
9. Vazhdimi |
|---|

1. Objekti i vlerësimit – kjo është ajo çfarë do të vlerësohet në VSM. Është thelbësore të përcaktojnë dhe të bien dakort në mënyrë të qartë mbi Çfarë është objekti i vlerësimit përpara përdunimit të fazës 1. Fillimisht mund të materializojë një kombinim të objektivave dhe çështjeve strategjike (çfarë synohet), duke treguar prioritetet e zhvillimit.

Cështjet strategjike (SI) janë pyetjet thelbësore të politikave apo sfidat kritike që ndikojnë mandatat, vlerat, shërbimet, kostot dhe që duhet të adresohen për të arritur një vizion afat gjatë. Cështjet strategjike janë kryesore në përcaktimin e CDF-se. Por njëherë që strategjitë behen me të qarta, objekti i vlerësimit duhet që mundësisht të jetë strategjia dhe opsionet (rrugët) që do të mundësojnë përmbushjen e objektivave strategjike, qoftë në politikat publike, sektoriale dhe planifikim hapësiror dhe programet e investimit.

Shembuj të objektit të vlerësimit

Strategjia për menaxhimin e ujërave në një rajon për qëllime të shumta (multi) (në një plan të basenit lumor)

Strategjia për ndryshim të përdorimit të tokës, nga përdorimi A të përdorimi B, ose nga përdorim unik (single) në përdorim të shumefishtë (multi) (në një plan hapësiror)

Strategji për të përmirësuar përdorimet e energjisë së rinovueshme (në një plan energjie)

2. Forcat drejtuese/nxitëse - Forcat drejtuese janë forcat që "nxisin" (drejtojnë) ose kufizojnë zhvillimin (shih figuren nr.8). Forcat drejtuese janë faktore kryesore të brendshme (të tilla si njohuritë dhe kompetencat) dhe forcat e jashtme (të tilla si ekonomia, popullsia, teknologjia) që i japin formë të ardhmes së shoqërisë, territorit, zhvillimit.

Forcat drejtuese ndihmojnë në fitimin e një perspektive strategjike në rrenjen e problemeve. Ato janë përdorur për të identifikuar problemet dhe prioritetet. Kur shikohet për forcat drejtuese dote gjejme rrjetet e forcave drejtuese të ndërlidhura. Ky rrjet nuk dote jete statik. Mund të jete shumë e vështirë për të identifikuar zinxhret e drejteperdrejte të shkakësise.

Forcat drejtuese mund të dallohen si mundësuese dhe frenuese. Rritja e popullsisë, paqëndrueshmëria ekonomike dhe politike, dhe përdorimi i tokës ndryshon llogarinë për shumicën e drejtuesve të drejteperdrejte përkatës të ndryshimit (MEA, 2005).

FUSHA E FORCAVE DREJTUESE / NXITESE

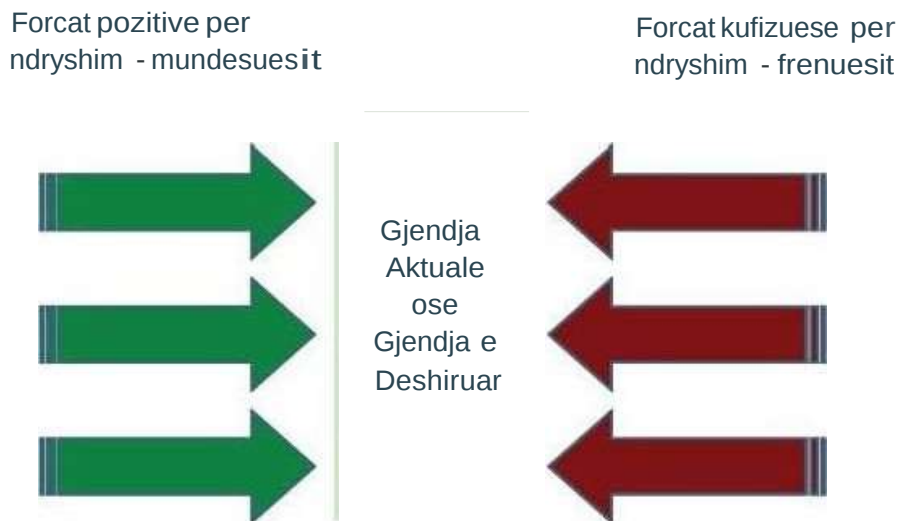

Figura nr.B-Forcat drejtuese mund te jene mundesuese ose jrenuese

3.Ceshtjet mjedisit dhe te qendrueshmerise -perfshin ceshtjetprioritare mjedisore dhe te qendrueshmerise qe jane percaktuese ne vleresim, te pershtatura me shkallen gjeografike dhe tevendimit, si edhe per prioritetet e identifikuar te zhvillimit. Keto ceshte mjedisore dhe te qendrueshmerise kontribuojne ne identifikimin e problemeve dhe potencialve dhe nepermjet kesaj ato kontribuojne ne identifikimin e CDF, por nuk duhet te ngaterrohen asnje here me CDF. Legjislacioni percakton nje numer ceshtjesh mjedisore qe duhet te analizohen ne varesi te rendesise se tyre.

4. Kuadri strategjik reference (SRF)- eshte kuadri strategjik i makro politikave te VS11-se, duke vendosur nje reference per vleresim. Ai mbledh nen umbrellen e saj objektivat makro politike te qendrueshmerise dhe te mjedisit, te percaktuara ne nje kontekst nderkomebtar, European dhe kombetar, qe jane perkates per vleresimin. SRF duhet te ofroje orientimet dhe objektivat e politikave qe siguron drejtim strategjik. SRF duhet gjithashtu te njohe dhe te marre ne konsiderate orientime te tjera perkatese te planifikimit te programimit qe mund te kene sinergji dhe konflikte me objektin e vleresimit, qeeshte nje kerkese ligjore.

Nuk eshte objektivi i SRF qe te rendise kerketat ligjore. Nje kerkese ligjore duhet te konsiderohet ne VSM si nje kusht ose kufizim por nuk percakton nje drejtim strategjik. Idealisht politikat SRF duhet te kufizohen rreth pesembedhjete, vecanerisht ne kontekstet sektoriale. Ne planifikimin hapasinor, ku politika te shumta konvergojne, mund te jete e nevojshme te rritet ky numer (por me pak se tridhjete), ndersa duhet te evitohen mbi

vendosjet dhe perseritjet. Analiza e mbi vendosjeve dhe boshlleqeve, mund te jete shume e dobishme, per te identifikuar drejtimet konfliktuale te politikave, nga instrumenta te ndryshem te politikave qe mund te paraqesin nje rrezik qeverisje.

5. Faktoret kritik te vendimit (CDF)- keto jane hapesirat per vezhgim per te perqendruar vemendjen ne ate cfare ka rendesi per vleresimin, duke ndjekur *Occam's razor*. CDF jane terna kryesore te integruara, shikohen si faktore suksesi mjedisor dhe qendrueshmerie te nje vendimi strategjik. CDF percakton fokusin e VSM-se, strukturen e vleresimit dhe studimet teknike per analizimin e tendencave.

CDF percaktohen nga vendosja e prioriteteve duke perfshire interpretim teknik por vecanerisht me aktoret perkates, per te marre ne konsiderate pikepamje te shumta dhe ceshtjet me shqetesim. Metoda e rekomanduar per identifikimin e CDF-se ndjek qasjen e diamantit sic eshte ne Figuren 9: filion nje dialog kolektiv mbi nje vizion, i lidhur me qellimet dhe objektivat strategjike per te ardhmen, duke marre ne konsiderate probleme dhe potenciale madhore dhe duke identifikuar prioritetet per te percaktuar faktoret e suksesit, me pas te percaktohen CDF. Figura nr.9 tregon kete proces skematikisht.

Duhet te behet nje perpjekje sinteze kur identifikohen CDF ne menyre qe te jene vetem pak, por gjithepershires, te integruara dhe te fokusuara. Nje numer CDF ndernjet tre dhe pese dhe kurreme shume se shtate, rekomandohet per te siguruar fokusin strategjik. CDF duhet te jenete lehta per tu komunikuar, fjale te thjeshta te lehta per tu kapur, mjaftueshem per te shprehur kuptimin e integruar te saj.

Figura nr.9– Diamanti : Identifikimi i Faktorëve Kritik të Vendimit (CDF), nepermjet dialogjeve.

CDF krijon **kuadrin e vleresimit**, sebashku me kriteret dhe indikatorët e vleresimit. Figura nr.10 ilustron hierarkine ndërmjet CDF, kriterëve dhe indikatorëve të vleresimit. Pika e hyrjes është një zgjedhje e cështjeve mjedisore dhe të qëndrueshmërisë, lidhet me prioritetet e identifikuar, të cilat janë çështje të ndjeshme ndaj vendim marrës (shihjetat e shumta në Figuron nr.10).

Kriteret e vleresimit përkufizojnë qellimin e CDF, ofrojnë detaje mbi atë çfarë dote thotë me CDF, çështjet përkatëse që konsiderohen prioritet dhe të përfshira në CDF. Kriteret e vleresimit efikas duhet të jenë një linjë konstruktive me rezultatet e performancës së strategjisë dhe të matur.

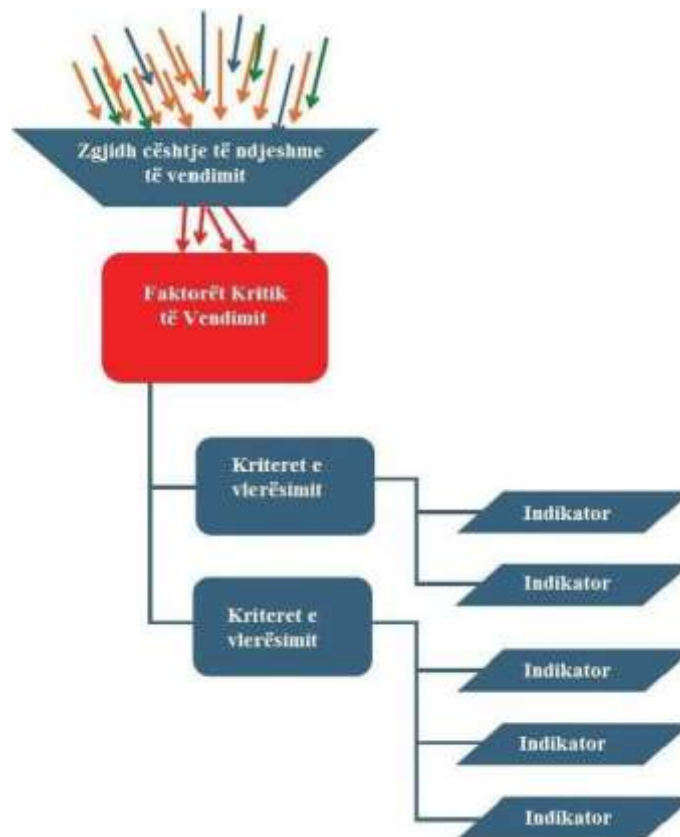

Figura nr.10–Kuadri CDF

Indikatorët janë njesitë matëse të vleresimit, mund të jenë sasore ose cilësore. Indikatorët nuk duhet të jenë përshkrues por tregues. Indikatorë të shumtë mund të ekzistojnë në zyrat statistikore, sistemet e informacioni për zhvillimin e qëndrueshëm, Axhenda Lokale 21, raportet e statusit mjedisor, të cilat mund të jenë të dobishme si një burim i të dhënave

dytesore. Por analizimi i trendit ne VSM duhet te bazohet vetem mbi ato indikatorë që aktualisht zbulojnë një trend domethenës.

Është e dobishme të kesh indikatorë specifik për çdo rast të marrë në konsideratë, edhe kur informacioni nuk është akoma i disponueshëm. Në këto raste mund të jetë përkatëse të fillohet një indikator nëse provon qeshje të dobishme në të ardhmen. Dhe ta përfshijë atë në programin e monitorimit. Kur informacioni përkatës specifik nuk është i disponueshëm, duhet të përdoren indikatorët e përafërt.

Idealisht, në mënyrë që të mos humbet fokusi strategjik, kriteret e vlerësimit duhet të kufizohen në dy për CDF dhe indikatorët duhet gjithashtu të kufizohen në dy ose tre për kriteret e vlerësimit. Por sigurisht secili rast është një rast me vetë dhe rregull i përgjithshëm është: mos mbingarko me kriteret dhe indikatorët, mbajeni të fokusuar.

CDF e materializon konceptin e qëllimit në nivele strategjike dhe përmbush kërkesat ligjore Europiane në lidhje me detajet e informacionit që duhet të merret në konsideratë në raportin mjedisor.

6. Kuadri i qeverisjes-kuadri i qeverisjes lidhet me krijimin e një rrjeti të organizatave dhe institucioneve të ndërlidhura dhe jo qeveritare, duke përfshirë panelet e qytetarëve apo forma të tjera të organizatave të qëllimshme të qytetarëve. Nepermjet parimeve të përgjegjshmërisë, transparencës, integritetit, efikasitetit dhe lidershit, do të kontribuojë në performancën efikase dhe efektive të VSM-së gjatë gjithë proceseve ciklike.

Roli i kuadrit të qeverisjes është jetik për përcaktimin e prioritetëve dhe duke siguruar fokus në VSM, si edhe për të bërë të vlefshëm vlerësimin dhe për të kryer vazhdimin nepermjet proceseve të të mesuarit. Qeverisja përfshin të paktën tre dimensionet: 1) përgjegjësi institucionale (vendim) dhe mbivendosjet dhe boshllëqet e saj, 2) bashkëpunim institucional (duke përfshirë instrumentat e qeverisjes), dhe 3) angazhimin e aktoreve kryesore (duke përfshirë pjesëmarrjen e publikut).

Identifikimi i aktoreve kryesore duhet të jetë në përputhje me orientimet e Konventës së Arhusit. Cilët janë aktorët, si lidhen ato me njëri-tjetrin dhe duhet të identifikohen se cilat janë përgjegjësitë e tyre në lidhje me çështjet e mjedisit dhe qëndrueshmërisë. Minimalisht duhet të sigurohet përfshirja e aktoreve përkatës, siç përcaktohet në legjislacion, konkretisht autoritetet me përgjegjësi mjedisore.

7. Opsionet strategjike-opsionet strategjike janë opsionet e politikave dhe të planifikimit, që na ndihmojnë në të lëvizim nga ku jemi në drejtim se ku duam të arrijmë (Figura nr.11). Opsionet strategjike janë rrugët opsionale që na ndihmojnë në për të atituar objektivat tona afat gjatë, të shoqëruara me vizionin tonë.

Të drejtuar fort nga qëllimi i synuar afat gjatë, opsionet strategjike duhet të marrin në konsideratë parimet dhe politikat mëdha, si në SRF, si edhe forcat dhe trendet drejtuese/nxitëse. Një opsion i mundshëm mund të jetë edhe të provohet të ndryshohet trendi. Siç mundohet të ilustron Figura nr. 11, mund të ketë shumë mënyra të mundshme për të mbushur boshllëqet dhe me shpesh rrugët me strategjike jo domosdoshmerisht janë një linjë e

drejte. Edhe njeher, per te majtur fokusin, opsionet strategjike duhet te jene te kufimara dhe realiste, nuk ka nevoje te shurnefishohen opsionet teorike.

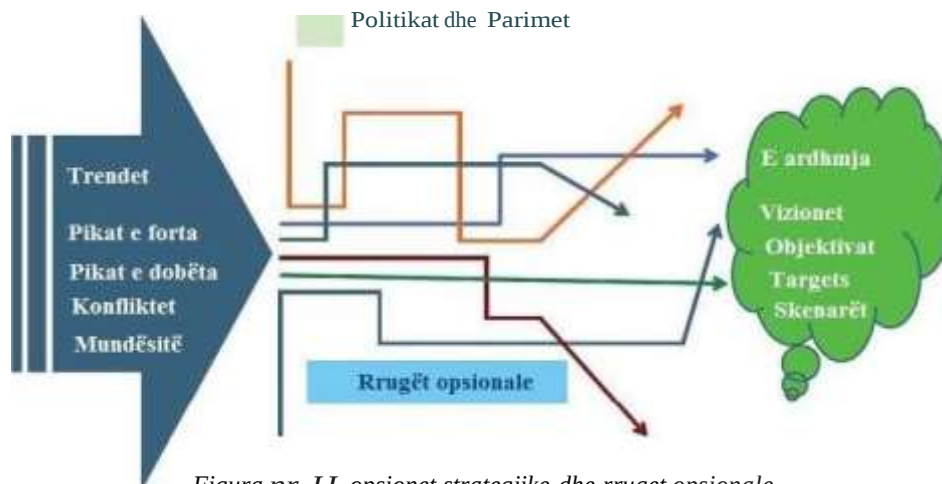

Figura nr.JJ-opsionet strategjike dhe rruget opsionale

8. Mundësitë dhe rreziqet-nepërrnjet vlerësimi të mundësive dhe rreziqeve, VSM mund të ndihmojë në gjetjen e drejtimeve apo rrugëve mëtejse që duhen ndjekur. VSM synon të "gjykojë" (vlerësimi i vlerës) meritat (mundësitë) ose të metat (nëzëqet apo çfarë mund të shkojë keq) në ndjekjen e strategjive sektoriale dhe hapësirë të zhvillimit. Mundësitë dhe rreziqet shprehin vlerësimin në lidhje me të ardhmet e mundshme në lidhje me vlerat e dëshiruara biofizike, sociale dhe kulturore, ndërsa të gjitha sëbashku në një kontekst qëndrueshmërie. Kuadri strategjik referencë (SRF) ofron referencën kryesore për vlerësim, duke përfaqësuar objektiva dhe target të dëshirueshme për të ardhmen, siç është rënë dakort nga shoqëria.

9. Vazhdimi/ndjekja (follow-up) – Vazhdimësia është thelbësore në proceset ciklike. Në kontekste të paqartësive të mëdha, vëzhgimet empirike kanë një rol shumë të rëndësishëm në verifikimin e supozimeve. Me një rëndësi të barabartë vazhdimi i një strategjie dhe zbulimi i ndryshimeve kontekstuale që mund të ndodhin gjatë implementimit të strategjive, sëbashku me vazhdimin e implementimit efektiv të tij. Kjo përfshin ndryshimet në strategji si edhe në kontekst (vlerat, normat, prioritetet) të implementimit të strategjive. Zbulimi heret në kohë i ndryshimeve kontekstuale mundeson rregullimet në rrugët strategjike, analizën e qeverisjes dhe studimet specifike që mundësojnë një vlerësim strategjik mbi mënyrën sesi po ndodh zhvillimi.

7. Çfarë mund të na japë neve modeli i të menduarit strategjik në VSM?

Çfarë mund të presim me zbatimin e modelit të të menduarit strategjik në VSM dhe në metodologjinë e përshkruar?

1. Nje qasje shume te fokusuar ne vleresimin strategjik, duke ndjekur *Occam's razor*;
2. Nje kuader vleresimi te strukturuar rreth faktoreve kritik te vendimit;
3. Nje diskutim opsionesh dhe zgjedhja e rrugeve kritike per te permiresuar qendrueshmerine;
4. Identifikimin e mundesive dhe rreziqeve;
5. Qeverisja, mesimi i politikave dhe besimi – bashkepunimi institucional, pergjegjesite e ndara, percaktimi i prioriteteve;
6. Dialogjet- anagazhim i aktoreve dhe konsultim i publikut, te hapur dhe transparent;
7. Udhzuesit per planfikimin dhe implementimin;
8. Programi i monitorimit dhe vleresimit.

Kjo metodologji permbush kerkesat ligjore dhe paralelisht ofron incentiva per praktika me te mirane VSM.

Kuadri CDF dhe modeli i te menduarit strategjik ne VSM jane zbatuar me sukses ne kontekste jo-europiane, konkretisht ne Brazil, Kil dhe El Salvador, te cilat nuk jane te detyruara per te zbatuar kerkesat ligjore te direktives europiane 2001/42. Ne kete Udhhezim, metodologjia eshte modifikuar per te adresuar specifikisht kerkesat europiane per vleresimin mjedisor te planeve dhe programeve qe kane nje dimension strategjik.

Pjesa III-Kryerja e VSM

Konceptet thelbësore për të vepruar strategjikisht në VSM janë prezantuar në seksionet e mësipërme. Tani do të shikojmë në zbatimin e modelit të menduarit strategjik dhe kuadrin CDF në mënyrë praktike të orientuar.

VSM duhet të jetë fleksibel dhe e adaptueshme me kontekstet specifike. Në kryerjen e VSM-se duhet të sigurohen katër komponente: teknik, proces, institucional dhe angazhim i komunikimit, si edhe tre funksionet e saj: integrim, vlerësim dhe validim.

Figura nr.12 identifikon blloqet e ndërtimit që përfaqësojnë aktivitete dhe hapa të ndryshme në kçyrtjen e VSM-se gjatë gjithë tre fazave (faza 1 në gri, faza 2 në të gjelbër të lehtë dhe faza 3 e vazhdimësisë në blu të lehtë), një hartë nuge me itinerare të shumta për të bërë në VSM, që duhet të zgjidhen rast pas rasti.

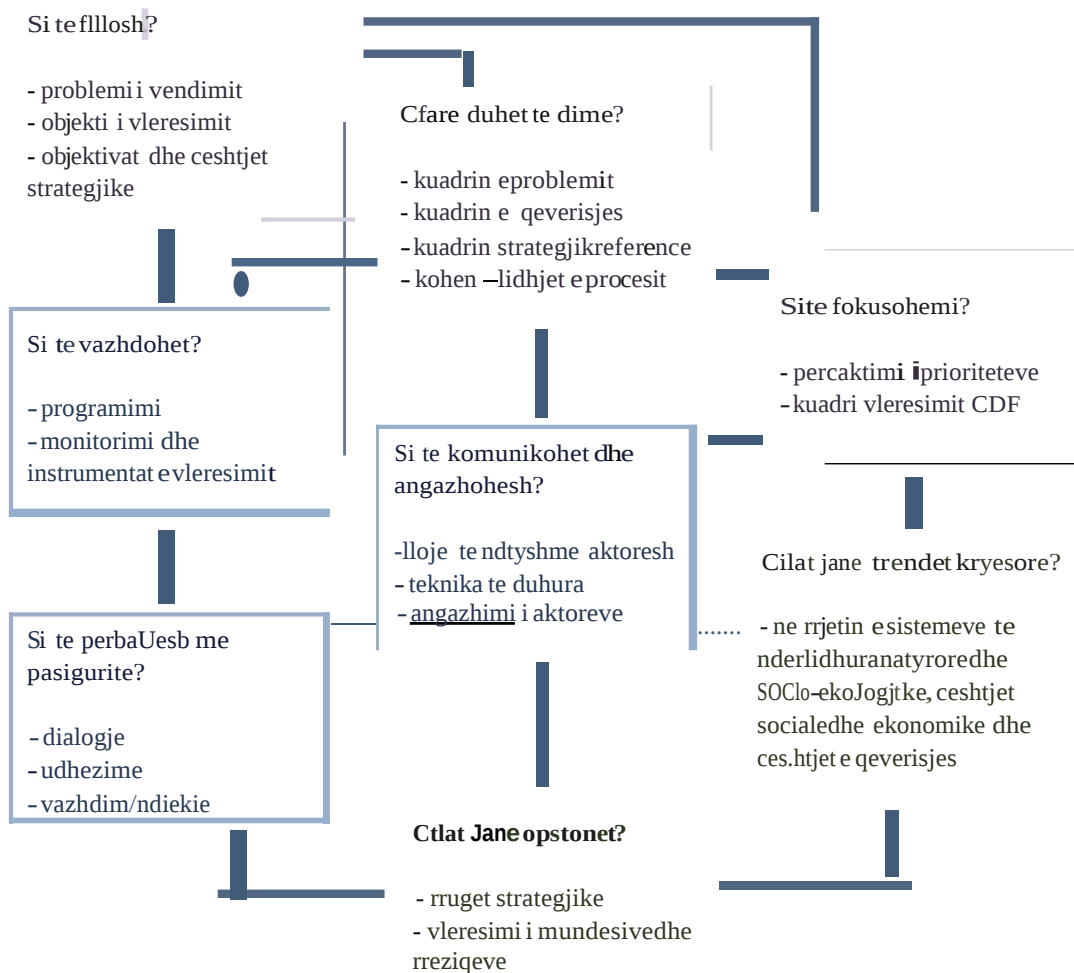

Figura nr.12 -blloqet e ndërtimit -itineraret e shumta për të kryer VSM-ne.

Site fillohet?

Njeher qe ka nje shkak per nje VSM, VSM filion duke here pyetjen: cilat jane problemet kryesore, cilat jane objektivat dhe prioritetet?

Site filloje?

- **problerni i vendirnit**
- **objekti i vleresirnit**
- **objektivat dhe ceshtjet strategjike**
- **vizioni**

Per VSM-ne duhet te kuptohet problemi i vendimit, ne terma te ceshtjeve mjedisore, qendrushmerise dhe zhvillimit. Nje qasje integruese eshte thelbesore ketu per te mundesuar shikimin ne rrejtin e ceshtjeve te nderthurura biofizike, sociale dhe ekonomike dhe sesi lidhja e tyre shpjegon simptomat e perceptuara. VSM duhet te veproje ne rrenjen e problemeve (shih Figuren nr. 6). Iniciatorët e nje iniciative strategjike (ne politike-berje, planifikim apo zhvilimin e programeve) mund te tregojne se cili eshte problemi i vendimit por eshte e rendesishme qe te dallohen qarte problemet nga simptomat.

Zbulimi i problemit te vendimit eshte jetik per te identifikuar objektin e vleresimit. Objektivat dhe qellimet e zhvillimit strategjik dote jene te pandara nga problemi i vendimit. Problemet dhe prioritetet jane padyshim ne varesi te rastit, dhe iniciatori i strategjiseeshte personi/organizata te cilit i behet pyetja ne fillim.

Idealisht iniciatorët duhet te deklarojne objektivat dhe ceshtjet strategjike, si edhe prioritetet qe mbesheten nga nje vizion per te ardhmen. Tabela nr.7 ofron nje shembull te objektivave strategjike per master planin e bashkise Lisbon, ku problemi madhor i vendimit ishte si te rritej dinamika e zhvillimit demografik dhe ekonomik, duke ruajtur nje nivel te larte te cilesise dhe qendrushmerise mjedisore. Kur iniciatorët e dine saktesisht se cfare duan, kjo perkufizon lehtesisht objektivat qe duhen arritur.

Tabela nr.7—objektivat strategjike te master planit te bashkise Lisbon

Gjashte objektiva strategjike per zhvillimin e qytetit te Lisbones:	
1.	Restaurimi, rinovimi dhe sigurimi i nje popullsie sociale te balancuar te Lisbones;
11.	Lisbona te behet nje qytet miqesor, i sigurt dhe perfshires;
111.	Promovimi i nje qyteti me mjedis te qendrushem dhe efikas ne energji;
1v.	Promovimi i nje qyteti inovativ, krijues dhe konkurues ne nje kontekst global per te gjeneruar pasuri dhe punesim;
v.	Forcimi i identitetit te Lisbones ne nje bote te globalizuar;
vi.	Krijimi i nje modeli qeverisje efikase, pjesemarrese dhe financiarisht te qendrushem.

Por ndonjehere ky proces nuk eshte aq i thjeshte. Problemi i vendimit nga perspektva e iniciatorit mund te jete thjeshte pergatitja dhe te marre miratimin e planit apo programit te synuar. Ne kete rast iniciatori mund te mos jete shume bashkepunues per te perpunuar

vizionin, objektivat strategjike, prioritetet apo opsinet strategjike, thelbesore per praktika te mira ne VSM. Kjo kerkon bindje (perpjekje per te bindur)te forte nga grupi i VSM-se per te kerkuar vemendje per vlerat e shtuara qe VSM mund te sjelle. Se dyti, iniciatori mund te mos jete ne dijeni te forcave drejtuese aktuale te cilat sjellin ndryshimet ne kontekstin sektorial apo territorial, dhe VSM mund te duhet te ndihmoje iniciatorin qe te kuptoje keto dinamika duke eksploruar sebashku kontekstin, duke identifikuar forcat drejtuese dhe prioritetet.

Per te percaktuar problemin e vendimit dhe objektin e vleresimit, idealisht VSM duhet te filloje nje dialog me liderat e planifikimit dhe programimit (kutia 3) dhe te lidhet ngushte me procesin e politikave dhe planifikimit, te komunikojte mire, te luaj rolin e lehtesuesit duke ofruar ndihme ne kerkimin e problemit te vendimit dhe objektin e vleresimit por gjithashtu te mesoje cilatjane shqetesimet dhe perceptimet e iniciatorit.

Kutia 3 – fillimi i nje dialogu

Ne vitin 2007 kur REN SA donte te fillonte VSM te Planit te Investimit dhe Zhvillimit te Rrjetit te Transportit Elektrik Portugez (PDIRT) 2009-2014, u zhvilluan nje sere takimesh ndermjet koordinimit te PDIRT-se dhe koordinimit te VSM-se, kryesisht me nje qellim per te mesuar. Pati nevojte per planin dhe grupet e VSM-se qe te kuptonin njeri tjetrin, sistemet perkatese, konceptet, barrierat, prioritetet, drejtuesit/nxitesit, terminologjite.

Ky dialog zgjati rreth gjashte muaj dhe do fillonin kater sesione perpara cdo propozimi konkret apo pone teknike. Eventualisht ishte e qarte qe problemi i vendimit ishte sesi te planiftoheshin investime te zgjuara per rrjetin kombetar elektrik qe do te permbushnin kufizimet mjedisore, do te rrisnin perdorimin e energjise se rinovueshme nderkohe qe permbushnin dispozitat e energjise dhe angazhimet e furnizimit te sigurt me energji te REN's. Objekti i vleresimit ishin opsionet e investimeve te rrjetit kombetar.

Cfare duhet te dini?

Tre struktura (kuader) ndihmojne per te kuptuar kontekstin dhe per te mundesuar fokusin. Nese ndiqet nje cikël vendimesh i meparshem me VSM dhe nese ruhet/mbahet problemi i vendimit dhe objekti i vleresimit, keto struktura mund te kene nevojte te rishikohen dhe perditesohen. Por nese jemi duke u marre me nje rast te ri, keto struktura duhet te krijohen.

Cfare duhet te dini?

- kuadrin e problemit

-kuadrin e qeverisjes

- kuadrin strategjik reference

-lidhjet kohe - proces

Kuadri i problemit harton problemet kryesore, potenciale dhe forcat drejtuese qe reflektojne prioritete sektoriale, mjedisore dhe te qendrueshmerise. Eshte thelbesore te identifikohen keto ne nje faze te hershme, por duhet te evitohen detaje te shumta (teperta). Nje hartim i shpejteeshte i mjaftueshem, idealisht duhet te permbaje nje faqe (shih Tabelen nr.8)per nje shembull te njekuari problemi prej nje faqe per strategjine e menaxhimit bregdetar te El Salvador). Kjo mundeson nje diagnoze te shkurter mbi perdorimin e burimeve natyrore, asetet nen status konservimi ose qe kane nevojte per konservim, vlerat kulturore, zonat e ndjeshme, nevojat sociale dhe asetet natyrore dhe sociale me potencial ekonomik afat shkurter, afat mesem dhe afat gjate.

Tabela nr.8 – kuadri i problemit ne VSM per strategjine e zhvillimit bregdetare ne El Salvador (zhvilluar ne vitin 2012)

Problemte kryesore	Ndjeshmerite kryesore
DEGRADIMI MJEDISOR	VLERAT NATYRORE DHE KULTURORE
Kanalizimet (ujerat e zeza) Menaxhim i mbetjeve te ngurta Ujerat e ndotura Ndotja kimikateve Erozioni / sedimentimi bregdetar Kripezimi Deponimet/groposje	Rizofora Shkembinj koralore Plazhet Burimet unike Trashegimia kulturore, mbetje arkeologjike Ligatinat, zonat Ramsar Rezervat e biosferes
VULNERABILITETI SOCIAL-MJEDIOR	Potencialet kryesore
Varferia Permbytjet Te ardhurat e uleta nga peshkimi Shendeti (semundje veshkash, gastrointestinale dhe dermale) Siguria e ushqimit Nivele te uleta te edukimit Analfabetizmi Nivel i larte i braktisjes se shkolles Perjashtim social dhe pabarazi	Turizem i shoqeruar me asetet natyrore (pamja e balenave dhe delfineve) Sporte bregdetare dhe oqean (zhytje nen uje, serf, futboll plazhi, sporti i peshkimit, etj) Peshkimi Bujqesia Lidhja me boten (aerporte, porte) "Salvadorenhos" jashte vendit Investime potenciale ne speciet jo tradicionale. Rritje ne konsumin vendas te peshkut.
PRESIONET MBI BURIMET	

Invenstime madhore te pa planifikuara (turizem, eksplorimi i kallam sheqerit, etj) Zhvillimi i turizmit dhe strehimit(banesave) Zhvillim urban i crregullt. Zgjerim i kufijve te bujqesise mbi rizofozat (kallam sheqeri, turizem) Humbje e aksesit te lire ne plazhe. Karkalecat dhe prodhimi i kripes. Zgjerim i prodhimit te kallam sheqerit. Ekstraktim/nxjerrje mastve e reres dhe materialeve te tjera. Konflikte nderkufitare mbi Golfo de Fonseca.(gjirin e Fonseca-s)	
PROBLEMET E SIGURISE	
Narkotrafikimi Bandat e organizuara Grabitje/zhvatje	

Eshte e dobishme te kesh burimet e duhura ne dore: per shembull statusi i mjedisit apo raportet e statusit te territorit. Nje diagnoze e tille paraprake dhe e shpejteeshte e rendesishme per te kuptuar kontekstin e VSM-se dhe prioritetet, duke perfshire mundesite e krijuara nga perfitimet mjedisore. Angazhimi i aktoreve mundeson konsolidimin dhe validimin e prioriteteve dhe per te ruajtur fokusin ne rrenjet e shkaqeve te problemit.

Analiza e trendit me pas dote mundesoje nje analize me te detajuar mbi ceshtjet perkatese. Ne kontekstet Europiane dhe kombetare kerkohet ligjerisht qe te vertetohet sesi ceshtjet mjedisore (Environmental issues - EI) jane marre ne konsiderate ne VSM. Shqetesimet e shoqeruara me disa EI zakonisht jane te mbuluara nga ceshtje mete integruara mjedisore dhe teqendrushmerise (environmental and sustainability issues - ESI), duke siguruar nje fokus me te madh neVSM. Tabela nr.9 tregon nje shembull sesei EI e identifikuar ligjerisht dhe ESI perkatese te adaptuara lidhen me njera tjetren dhe sesi keto mbulohen nga CDF. Ne Aneksin II, jane ofruar template/modeli 1 dhe 2 per kete analize.

Tabela nr.9 – VSM per Planin Vendor Bashkiak te Lourinha – CDF, ESJ perkatese te identifikuar dhe sesi ato mbulo;ne per EI e kerkuara ligjerisht.

Faktoret kritik te vendimit	ESI perkatese per bashkine	EI te perkufizuara ligjerisht
	Menaxhimi i burimeve natyrore	Toka Uji Atmosfera

Qeverisja	Popullsia dhe shendeti Ndryshimet klimatike	Biodiversiteti Popullsia Shendeti i njeriut Faktoret klimatik
Bashkite e shendetshme	Popullsia dhe shendeti Ndryshimet klimatike	Popullsia Shendeti i njeriut Peisazhet Uji Fauna Flora Asetet materiale popullsia
Hapesirat rurale te konsoliduara	Menaxhimi i burimeve natyrore Energjia Ndryshimet klimatike Cilesia e mjedisit Trashegimia kulturore	Toka Uji Atmosfera Biodiversiteti Fauna Flora Faktoret klimatik Asetet materiale Trashegimia kulturore Popullsia
Faktoret e zhvillimit	Menaxhimi i burimeve natyrore Energjia Trashegimia kulturore	Toka Uji Atmosfera Biodiversiteti Trashegimia kulturore Peisazhet Uji

Kuadri i qeverisjes identifikon kush eshte kush ne implementimin e politikave, planeve ose programeve dhe cilat jane pergjegjesite perkatese. Qeverisja perfshin te pakten tre dimensione. Njera eshte nje analize dhe hartim i pergjegjesise insitucionale (vendim), ne lidhje me kompetencat dhe pergjegjesite. Qellimi eshte qe te gjeje boshlleqe ose mbivendosje te mundshme te pergjegjesive, neper institucione te ndryshme dhe konflikte dhe probleme te mundshme te qeverisjes, duke marre ne konsiderate prioritetet dhe objektivat strategjike. Kjo

analize e konflikteve dhe boshlleqeve do te jete thelbesore kur shikohet per rreziqet e qeverisjes dhe mundesite per permiresime insitucional. Diemioni i dyte lidhet me bashkepunimin institucional dhe instrumentat e qeverisjes (instrumentat e planifikimit, incentivat, angazhimet, etj). Keto duhet te hartohen per te kontribuar qe te kutpohet konteksti i qeverisjes dhe kapaciteti ne vend (aktual). Se treti, eshte e nevojshme qe te identifikohet se cilat jane organizatat dhe grupet qe duhet te angazhohen ne proceset pjesemarrese dhe bashkepunuese : grupet e aktoreve kryesore (duke perfshire administraten publike, sektorin privat, OJF, drejtuesit(leaders) e komunitetit dhe publiku i gjere), grupet e mundshme fokale dhe leaderat e opinioneve, ne shkalle te duhur gjeografike/administrative. Kuadri qeverisjes percakton te drejtat dhe detyrat per pergjegjesi te ndara, drejt nje procesi kolektiv te te mesuarit, nga organizata te qytetaret perkates. Template/modeli 5, ne Aneksin II jepet per te ndihmuar me analizen e kuadrit te qeverisjes.

Kuadri strategjik reference (SRF) kate beje me grupin e makro-politikave qe dote krijojne referencat per vleresimin ne VSM. SRF duhet te reflektoje politikat nderkombetare, Europiane, kombetare dhe rajonale. Dokumentat e politikave ofrojne orientime dhe targete afat gjate per ceshtjet mjedisore dhe te qendrueshmerise qe duhet te permbushen nga iniciativa strategjike (shih nje shembull ne Tabelen nr.10). Kureshte perkatese, vecanerisht ne kontekstet territoriale, duhet te merren ne konsiderate planet dhe programet qe mund te jene perkatese. Per te siguruar fokusin, rekomandohet qe makro-politikat te kufizohen ne 10 -15 qe jane me te rendesishmet. Ne planifikimin hapesinor, ku politika te shumta konvergojne, mund te jete e nevojshme qe ky numer te rritet (por me pak se tridhjet), ndersa duhet te evitohen mbivendosjet dhe perseritjet.

Eshte gjithashtu e rendesishme qe te percaktohet sesi duhet te lidhen dy proceset – VSM dhe vendimi (politike-betja, planifikimi, zhvillimi i programeve). Veprimi kryesor i VSM, si keshille hyrese/input, zhvillohet ne hapesirat kritike te vendimit. Planifikimi i ketyre hapesirave te vendimit ne procesin e vendimit dote qartesoje se kur pritet shkembimi dhe do te permiresoje efikasitetin e VSM-se. Nje flete per ndarjen e kohes qe identifikon fazat perkatese dhe aktivitetet, mund te jete nje instrument qe mund te ndihmoje. Qellimi eshte qe te identifikohet kur dhe cfare inputi eshte i nevojshem ndermjet dy proceseve dhe kur dhe si duhet te ndodhi perfshirja e aktoreve. Kjo lidhje procesi eshtetreguese dhe duhet te siguroje fleksibilitet.

Tabela nr.10 – Shembuj te orientimeve te politikave dhe targets/objektivat ne SRF

CDFI Vleresimi i sistemeve natyrore	
<i>Orientimet e politikave :</i>	<i>Target:</i>
Ruajtja e zonave potenciale bujqesore, rehabilitim, konservim dhe mbrojtje e tokave me prodhimtari te larte bujqesore ndersa sigurohen/ofrohen incentiva per nje bujqesi te qendrueshme dhe konkurse	Te arrihet 10% e zones se perdorshme bujqesore (SAU) deri ne vitin 2013 (ENDS) Te rritet zonae perdorshme bujqesore (SAU) ne 30% deri ne vitin 2015 te sistemeve agro-pyjore me interes mjedisor (ENDS)

CDF2 terhqeja dhe fiksimi njerezor	
<i>Orientimet e politikave :</i>	<i>Target:</i>
Promovimi i perdorimit efiks te ujerave dhe sgunm1 i kapacitetit te rezervave te sistemeve publike per ofrimin e ujit, bazuar ne mbrojtjen afat gjate te burimeve te disponueshme te ujerave	Deri ne vitin 2011 te anihet 80% e efikasitetit te ujerave ne terma te konsumit urban, 66% ne konsum bujqesor dhe 84% ne konsum industrial (ENDS)

ENDS - Estrategia Nacional de Desenvolvimento Sustentavel (Strategjia Kombetare per Zhvillim te Qendrueshem)

Sifokusoheni?

Fokusimi eshte nje kusht thelbesor ne vleresimin strategjik dhe nje prioritet ne VSM. VSM menet me sisteme shume komplekse dhe ka nevojte te menaxhoje kompleksitetin per te siguruar rezultatet efikase dhe te mundshme (zbatueshme). Teoria e kompleksitetit sugjeron qe nevojitet nje fokus dhe strukture e forte, si edhe fleksibilitet, duke evituar te dhena pa fund dhe planifikime mendore te ngurta. Prandaj, faktoret kritik te vendimit (CDF), qe percaktojne nje kuader per vleresimin strategjik, jane shume te rendesishem ne kete qasje te VSM-se. Ne identifikimin e CDF eshte thelbesore te ndiqet *Occam's razor*.

Si fokusoheni?

- duke percaktuar prioritete?
- kuadri i vleresimit CDF

Kuadri i vleresimit CDF perfshin CDF, kriteret dhe indikatoret e vleresimit (Figura nr.10). Sic u permend, kriteret e vleresimit detajojne CDF, indikatoret jane njesite matese te vleresimit. CDF signron fokusin teknik ne VSM dhe ofron nje strukture per vleresim. CDF jane grupime te temave perkatese, te orientuara drejt qendrueshmerise dhe te integruara.

Nje perzgjedhje e ceshtjeve prioritare (shih Figurat nr. 9 dhe 10) eshte here duke u bazuar mbi ceshtje te ndjeshme te vendimit. Kjo do te thote qe ne punojme me ato ceshtje qe kane vertet kuptim per vendimin dhe kontekstin ne te cilin jemi duke punuar. Teknikat e percaktimit te prioriteteve, nepermjet proceseve te angazhimit, jane te rendesishme ne kete pike.

Nje **platforme dialogu me aktoret**, ne nivele perkatese gjeografike /administrative, eshte nje kusht kryesor per te mundesuar nje VSM me te forte. Kjo platforme do te mundesoje diskutimin mbi prioritetet dhe objektivat strategjike dhe nje vizion te perbashket, negullat per nje zhvillim te qendrueshem, supozimet per planifikimin dhe menaxhimin e integruar te sektoreve dhe ne fund per te rene dakm1 mbi CDF, kriteret dhe indikatoret si kuadri i vleresimit. Dote sherbeje gjithashtu per te validuar problemet e identifikuar.

Ne varesi te kushteve kontekstuale duhet te zbatohen teknikat e duhura per te identifikuar CDF. Mund te variojne nga sesione te thjeshta informale te hedhjes se ideve duke perfshire

aktoret kryesore ne teknika shume interaktive per angazhim dinamik duke perdorur dashboards/panelet apo mjete te tjera.

Shembuj te ndryshem te CDF jane ofruar ne Kutine 2 dhe Tabelat nr.11 deri 17. Aneksi II ofron template 6 dhe 7 per organizimin e CDF, kriteret dhe indikatoret e vleresimit.

CDF duhet te reflektoj mbi makro-politikat perkatese, ceshtjet mjedisore dhe te qendrueshmerise dhe ceshtjet strategjike. Kutia 2 ilustron sesi CDF lidhet me ceshtjet strategjike te njetit kombetar.

Kutia 2 – shembull rasti i zbatimit te CDF ne VSM te PDIRT (REN dhe 1ST, 2008 dhe 2011)	
Hapësina	Ne VSM-ne e Planit te Investimit dhe Zhvillimit te Rrjetit te Transportit Elektlik Protugez (PDIRT) 2009-2014, u perzgjedhen tre CDF per te mbeshtetur analizen dhe vleresimin: Energji, Fauna dhe Planit Udmirues.
duke	Tre CDF provuan qe ishin mese te mjaftueshme per nje fokus strategjik, duke mbuluar: perdolimin e rritur te burimeve te energjise se rinovueshme dhe enkasitetin ne transportimin e energjise; konfliktin potencial me zonat madhore me biodiversitet dhe konservimin e natyres, me nje fokus te vecante mbi faunen e zgogjve dhe habitatet e tyre te natyrshme; nevoja per te transportuar elektlicitet aty ku nevojitet, ndersa evitohen konfliktet ne maksimumin e mundshem, me zonat e populluara me densitet te larte dhe cdo pengese tjeter natyrore apo te krijuar nga njeliu.

Tabela nr.11 specifikon kriteret e vleresimit per cdo CDF ne rastin e VSM-se te strategjise kombetare per menaxhimin e integruar bregdetar ne Portugali. Ne menyre interesante, ne Tabelen nr.12, nje teme e ngjashme (strategjia per menaxhimin bregdetar ne El Salvador) prodhoi CDF dhe kriteret e vleresimit relativisht te ndryshem ne El Salvador, duke marre parasysh kontekstin e tij te ndryshem.

Tabela nr. 11 – VSM e Strategjise Kombetare per Menaxhimin e Integruar te Zonave Bregdetare ne Portugali, 2008 – CDF dhe kriteret e vleresimit.

CDF	Kriteret e vleresimit
Sistemet ekologjike dhe paisazhet bregdetare	Qasja e ekosistemit Ruajtja dhe vleresimi i trashegimise natyrore dhe kulturore dhe biodiversiteti
Burimet bregdetare dhe perdorimet	Ekonomia e detit Menaxhimi i integruar i burimeve bregdetare dhe detare Lidhje territoriale dhe detare Komunitetet lokale

Rreziqet natyrore dhe teknologjike	Cilesa, shendeti dhe siguria e mjedisit Vulnerabiliteti ndaj ndryshimit te klimes Limitet e ndryshimeve te pranueshme
Menaxhimi dhe qeverisja	Politika te integruara per menaxhimin dhe planifikimin e zones bregdetare Njohuri nderdisiplonore, monitorimin dhe menaxhimi i informacionit Edukimi, trajnimi dhe ndertimi i kapaciteteve profesionale Menaxhimi adaptues Bashkepunimi institucional dhe angazhimi i aktoreve kryesore

Tabela nr.12- VSM per Strategjine e Zhvillimit bregdetare ne El Salvador, 2012-CDF dhe kriteret e vleresimit

CDF	Kriteret e vleresimit
Qeverisja	Instrumentat e qeverisjes Forcimin e kapaciteteve dhe koordinimi institucional Angazhimi i aktoreve kryesore
Eksistemet, zhvillimi dhe ekonomia lokale	Sistemet social-ekologjike Ndertimi i kapaciteteve dhe sipermanja Vulnerabiliteti dhe adaptimi ndaj ndryshimit te klimes
Burimet ujore dhe kanalizimet	Ndotja Disponueshmeria e burimeve ujore Aksesi ne ujera dhe rrjeti i infrastruktures

Tabela nr.13 ilustron me shembuj CDF ne dy programe sektoriale te ndryshme dhe, ne rastin e pare, sesi CDF mund te jete ndryshe ne varesi te detajeve te analizes

Tabela nr.13— shembuj te faktoreve kritik te vendi mit

CDF te ndryshme jane marre ne konsiderate ne VSM-ne e Programit Logjistik ne Portugali, per te ofruar dy nivele vleresimi (IDAD, 2007): CDF e meposhtme u perdoren per strategjine e rrjetit logjistik: Ndryshim i klimes

– Planifikimi i përdorimit të tokës – Konkurenca – Qeverisja
• CDF e mëposhtme u përdoren për zgjidhjen kombëtare logjistike (qëllimi përkatës i tyre është të rrëzojnë logjistikën) – Qeverisja – Zhvillimi ekonomik rajonal dhe lokal – Menaxhimi territorial – Biodiversiteti
CDF e mëposhtme u morën në konsideratë në Programin Kombëtar të Digave (REN, 2007): – Ndryshimi i klimës – Biodiversiteti – Burimet natyrore dhe kulturore – Rreziqet natyrore dhe teknologjike – Zhvillimi njerezor dhe konkurenca

Tabela nr. 14 ilustron se cili ishte fokusi i VSM-se në zgjerimin e Portit të Cape Toen në Afrikën e Jugut (CSIR, 2000). Edhe pse ky rast i paraprin kuadrin CDF, logjika që mbështeti identifikimin e çështjeve është e njëjta.

Tabela nr.14- objektivat VSM dhe fokusi në VSM në zgjerimin e Portit të Cape Toen në Afrikën e Jugut (CSIR, 2000)

VSM e drejtuar nga nevojat për të siguruar: - objektivat ekonomike të Portit - maksimizimi i përfitimeve për komunitetet përreth - minimizimin e ndikimeve në mjedisin biofizik Qëllimi i VSM – ekuivalent me CDF	
---	--

- ekologjia detare - arkeologjia detare - stabiliteti vijes bregdetare - akses ne port - planifikimi i perdorimit te tokes te qytetit te portit - pergjegjesite sociale-ekonomike / korporate dhe sociale - ndikimet ekonomike te portit	
--	--

Tabela nr.15 ofron nje shembull me kompleks mbi menyren sesi CDF, kriteret e vleresimit dhe indikatoret duhet te paraqiten, duke perdorur rastin e Qeverisjes si nje CDF. Eshte thelbësore qe CDF te identifikojë cili eshte objektivi dhe qellimi i saj, i cili me pas shprehet ne kriteret e vleresimit. Ne te njejten menyre duhet te deklarohen objektivat per kriteret e vleresimit.

Tabela nr.15-CDF mbi Qeverisjen dhe kriteret e vleresimit per VSM -ne e bashkise

CDF # 1 Qeverisja	
Objektivi: te vleresohet rrjeti i kompetencave dhe pergjegjesive te bashkise ne lidhje me qeverine qendrore dhe bashkite fqinje. Merren ne konsiderate rregullimet insitucionale. Eksplorohen modele te reja organizative qe promovojne sipermarrje dhe organizimin dhe menaxhimin nder bashkiak.	
Kriteret e vleresimit	Indikatoret
Modeli qeverisjes Vleresimi i modeleve te menaxhimit strategjik, struktura dhe pergjegjesite e bashkise dhe kontrolli mbi politikat e bashkise dhe rregulloret dhe financat e programeve	Kuadri institucional bashkiak
	Nderlidhjet e sherbimeve bashkiake
	Kapacitet e burimeve njerezore
Marredhenia institucionale me qeverisjen qendrore dhe ne nivel nder bashkiak Vleresimi i mekanizmave institucionale te strategjive nderbashkiake per bashkepunim dhe per forcimin e pjesemarrjes dhe bashkepunimit, kompetencat dhe burimet e perfshira.	Strategjite e komunikimit, artikulimi i kompetencave dhe pergjegjesive me qeverisjen qendrore
	Strategjite e komunikimit dhe iniciativat nder bashkiake
	Perdorimi i Teknologjive te informacionit ne sherbimet administrative bashkiake

Pjesemarrja e publikut dhe angazhimet e aktoreve kryesore Vleresimi i mekanizmave te disponueshme per angazhimin e qytetareve ne vendim-marje, nepermjet shoqerive dhe mbi baza vullnetare	Kapaciteti i shoqerive nderbashkiake (variacion i shoqerive te publikut, levizjet e qytetareve dhe programet vullnetareve per numer dhe lloj)
	Rrjetet e informacionit dhe suportit
	Numri, lloji dhe frekuenca e sesioneve te angazhimit te publikut.
Sipermarrja Vleresimi i modelit organizativ ne promovimin e iniciativave R&D si edhe ne kualifikimin e burimeve njerezore per rritjen e kapaciteteve konkurruese te bashkise	Eventet dhe investimet e shoqeruara me R&D
	Burimet e disponueshme dhe trajnimi per aktivitete kryesore te zhvillimit
	Numri i kompanive qe kane lidhje me R&D.

CDF duhet te rezultoj nga vullneti dhe njohurite kolektive. CDF jane ndertimet sociale qe lidhen me prioritetet dhe faktoret e suksesit dhe jo me formulime analitike te verbera qe ndjekin formatet standarte. Diskutimet propozuan CDF dhe kuadrin vleresues me aktoret, si thelbesor per te siguruar pranim te gjere te fokusit te adaptuar per VSM-ne. " cilat jane tre ceshtjet kryesore qe kane vertet rendesi?" mund te jete nje menyre e mire per te filluar diskutimin. Dhe me pas te sqarohen kuptimet, pritshmerite dhe rezultate, duke lehtesuar konvergjenat.

Fokusi ne VSM angazhon kater komponentet e modelit: teknik (CDF, ekspertize, studime per tu zhvilluar), procesi (lidhjet efektive ne momentet e duhura (hapesirat e vendimit)), insitucionale (ti besh liderat te flasin dhe te bien dakort mbi kuadrin CDF) dhe komunikimi (lajme te shkurtra informuese, angazhimi i autoriteteve perkatese dhe grupet e fokusit duke perdorur teknikat e duhura).

Thelbesore per vleresimin nuk eshte vetem CDF por gjithashtu SRF. Makro-politikat kryesore qe percaktojnekuadrin referues te vleresimit duhet te lidhen me CDF dhe te perdoren me vone ne vleresim. Template/modeli 3 ne Aneksin II ofron nje shembull mbi menyren sesi makro-politikat ne SRF jane treguar sic jane perkatese ne CDF. Ajo tabele(template 3) ka nevoje te plotesohet me identifikimin e orientimeve perkatese te politikave dhe taregeteve/objektivave. Per kete qellim eshte ofruar template/modeli 4 ne Aneksin II dhe nje shembull eshte dhene ne Tabellen nr. IO.

Analiza e trendeve-ku jemi ne dhe ifare po ushtron ndryshim

Analiza e trendeve eshte nje analize dinamike dhe ka dy objektiva kryesore: te vezhgoje karakteristikat kryesore te ndryshimit ne nje sektor apo zone te caktuar, dhe per te identifikuar forcat drejtuese perkatese qe eventualisht mund te ndikojne ne trendet ne te ardhmen. Ne pergjithesi analiza e trendeve eshte mbledhja e fakteve, bazuar mbi indikatoret, per nje periudhe kohe, qe mundeson dallimin e nje karakteristike apo trendi, qe mund te

shpjegoje evolimin e nje suate te caktuar. Ajo ndihmon qe te kuptohen rrugjet e te ardhmes duke marre ne konsiderate trendet. Analiza e trendeve mundeson eksplorimin e marredhenies ndermjet ndytyshimeve ne forcat drejtuese dhe evolimin e trendeve ne te ardhmen, duke mbeshetur studimet e skenareve dhe analizat e politikave, si edhe analizat e integruara ekonomike, biofizike dhe sociale. Si rrjedhoje analiza e trendit eshte ndryshe nga studimet e linjes baze, te cilat zakonisht jane statike, duke pershktruar situaten ekzistuese ne lidhje me faktoret bio:fizik dhe social.

Analiza e tendencave/trendeve

Rrjeti i ceshtjeve te nderlidhura dhe eventet ne lidhje me

- sistemet natyrore
- sistemet social-ekologjike
- ceshtjet sociale
- ceshtjet ekonomike

Skenaret perfaqesojne te ardhmet e deshiruestune te besueshme. Teknikat e skenareve te zhvillirnit jane shume te dobishme per te mane ne konsiderate te ardhme te mundshme bazuar ne plani:fikimin e trendeve ne te shkuaren dhe aktuale dhe mbi evente pak a shume te mundshme. Roli i skenareve behet me i peshtatshem per tu formuluar, diskutur dhe per te vleresuar opsionet strategjike.

*Backcasting*¹ eshte qendror per nje qafllie strategjike per zhvillim te qendrueshem. Eshte nje menyre per te menduar per te ardhmen ne te cilen imagjinohet nje rezultat i suksesshem. Ne kemi nje vizion te perbashket ku duam te shkojme dhe me pas shikojme per ndertimin e boshlleqeve qe na mundesojne te arrijme age (Figura nr.13). Kjo dote lejoje vleresimin e mundesive dhe rreziqeve bazuar mbi CDF.

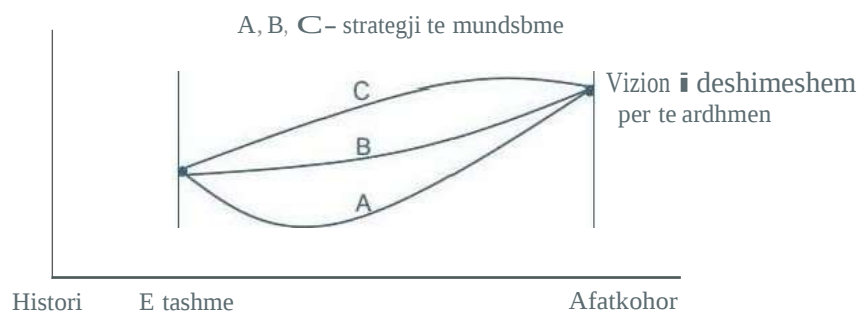

Figura nr.13-Qasja Baskasting ne skenaret e zhvillimit

Kur janete disponueshme trende me te forta, parashikimi i trendeve te te ardhmes bazuar ne informacion ne te shkuaren nepermjet modelimit te duhur mund te jete nje opsion.

¹Eshte nje metode planifikimi qe filion me perkufizimin e nje te ardhme te deshirueshme dhe me pas punon per te identifikuar politikat dhe programet qe dote lidhin te ardhmen me te tashmen.

Por skenaret nuk jane parashikime (Scheartz, 1991). Ne te menduarin strategjik parashikimi eshte jo koherent. Kompleksiteti eshte shume i larte, ritmi i ndryshimit eshte aq dinamik sa parashikimet behen te pabesueshme. Paqartesia ka nevojte te vazhdohet deri ne momentin qe te mundesohet veprim i duhur kur konfirmohet ose jo. Monitorimi dhe vazhdimi jane thelbesore per aktivitetet ne VSM.

Analiza e trendeve mund te bazohet ne analiza dokumentare por gjithashtu ne intervista, takime dhe formate tjera ose burime sekondare te te dhenave. Shume rralle VSM bazohet ne burime primare te te dhenave. Analiza e intervistave mund te ofroje nje pershkrim te shkurter mbi pritshmerite e komuniteteve, perceptimet mbi problemet dhe vleresimin e burimeve natyrore dhe kulturore. Analiza e trendeve zhvillohet per cdo CDF per te zbuluar ku jemi ne lidhje me objektivat e synuara dhe sesi mund te evoluje sistemi ne te ardhmen. Qellimi eshte te arrihet nje kuptim i shendoshe mbi drejtimet dominuese te trendeve dhe dinamikat, duke patur parasysh qe ajo cfare duam nuk eshte mbledhjae te gjitha te dhenave te disponueshme mbi ate teme dhe te bejne nje rapm1pershkrues per te treguar sesa shume dime rreth nje faktori te caktuar mjedisor. Gjithshka qe duam te dimeeshte – cilat jane ceshtjet dominuese dhe cilat jane trendet e tij te pritshme?

Nje analize SWOT perfundimtare (shih template 8 ne Aneksin II) eshte e dobishme per nje sintheze te analizese se trendit.

Identifudrni dhe vleresirni i rugeve strategjike – cilat jane opsionet?

Strategjite mund te ne ndihmojne te levizim nga ku jemi, ne kuadrin e problemeve tona, ne drejtim se ku duam te arrijme, si prioritetet, vizioni dhe objektivat strategjike. Opsionet strategjike jane rruget e mundshme qe do te na mundesojne qe te bejme ate levizje drejt objektivave strategjike (Figura 11). Ruge te ndryshme do te kene implikime te ndryshme mjedisore dhe qendrushmerie. Ruge te tilla te ndryshme do te jenestrategjite e ndryshme opsionale qe duhet te vleresohen, ne terma te mundesive dhe rreziqeve mjedisore dhe te qendrushmerise, per te asistuar me mire zgjedhjet e politikave, dhe planifikimin dhe zhvillimin e programeve. Figura nr.14 ilustron tre grupe te opsioneve ne VSM te Strategjise Kombetare per Menaxhimin e Integruar te Zouave Bregdetare (NSICZM) ne Pmtugali (IST-INAG, 2008).

Cilat jane opsionet?

- Rruget strategjike
- Vleresimi i mundesive dhe rreziqeve

Vleresirni strategjik do te marre ne konsiderate sinergjite dhe konfliktet e opswneve strategjike per skenaret e ndryshem, ne terma te dimensioneve mjedisore dhe te qendrushmerise, duke perdorur kuadrin CDF. Vleresimi i rreziqeve dhe mundesive te opsioneve strategjike perfaqeson nje input kryesor per procesin e vedim-marrjes. Nje proces perserites ndermjet VSM-se dhe proceseve te politikave/planifikimit duhet te behet gjate kohes qe jane duke u diskutuar opsionet, dhe akoma nuk eshte bere zgjedhja. Rezultatet e vleresimit te opsioneve do te perfshijne argumentat strategjik per mundesite dhe rreziqet per cdo CDF te marre ne konsiderate.

Perspektivat dhe pritshmerite e aktoreve te zgjedhur, individualisht ose ne grupe fokale, duhet te merren gjithmone ne konsiderate. Platformat e dialogjeve ne nivele te ndryshme gjeografike/administrative jane te dobishme per te siguruar perspektiva te ndryshme dhe per te mundesuar sinkronizimin e duhur te opsioneve strategjike te preferuara. Rregullat *trade-off* (shkembimin e dickaje per dicka tjetër) per zhvillim te qendrueshme (Gibson et al., 2005) duhet te bien dakort dhe te behen specifike ne kete faze, te nenshkruara nga sektoret dhe insitucionet e perfshira. Me pas kjo do te inkorporohet ne udhezimet e menaxhimit dhe monitorimit per vazhdimesi.

Template/modeli 9 ne Aneksin II mund te perdoret per te organizuar opsione strategjike per fushen e politikave, duke u lidhur gjithashtu me planin ose programin teksa zhvillohet dhe inkorporon opsionet strategjike per marrje ne konsiderate. Template 10 ne Aneksin II mund te perdoret per vleresimin e opsioneve strategjike.

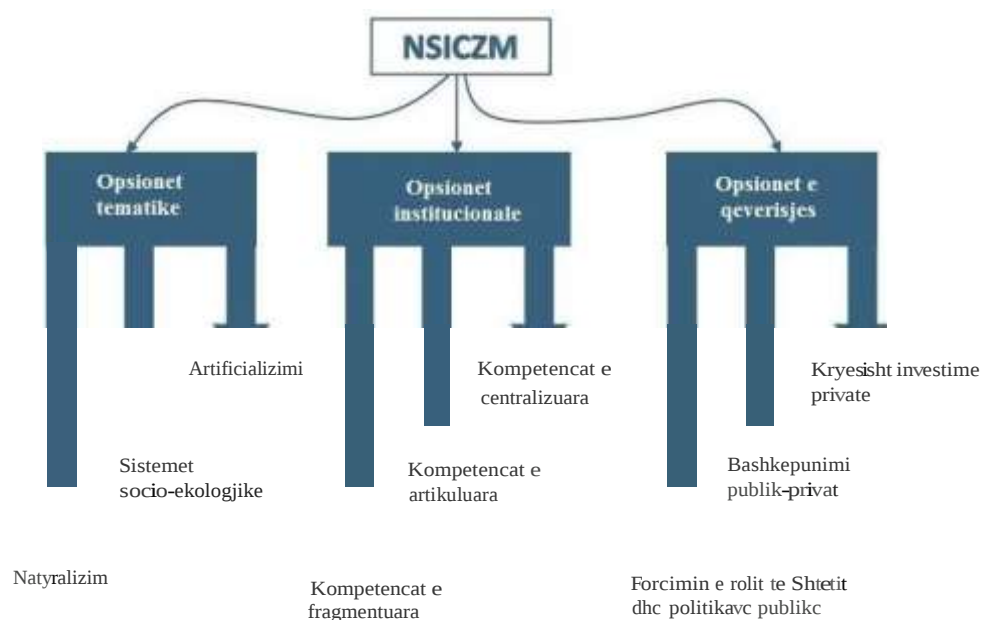

Figura nr.14- shembull i opsioneve strategjike ne Strategjine e Zhvillimit Bregdetar P01tugez

Vleresimi i opsioneve strategjike duhet te behet ne hapesirat kryesore te vendimit per formulimin e politikave, planifikimit ose programimit, duke ofruar bazat e nevojshme per pergatitjen e udhezimeve per vazhdim. Eventualisht mund te kerkohet nje nivel pasues vleresimi per te pare mbi menyren sesi konceptet e politikave, planifikimit dhe programit mund te konsolidohen ne rruget e identifikuar per tu ndjekur dhe per te adresuar prioritete. Njeher qeeshte percaktuar koncepti i politikave, planifikimit ose programimit (per shembull

nje model territorial) nje rrejt te instrumentave te tjere pasues, te tille si VNM, sistemet e menaxhimit mjedisor, planifikimi, instrumentat e kontrollit dhe pergjegjshmerise, duhet te hyjne ne loje per te ndjekur udhezimet e VSM-se dhe per te ofruar feedback (reagim) per VSM mbi implementimin.

Megjithate sipas detyrimeve ligjore te direktives Europiane dhe legjislacionit perkates vendas, kerkohet vleresim me i detajuar te efekteve fizike te materializuara, te planit perfundimtar ose programit te propozuar, ne linje me nje perspektive me te orientuar drejt projektit. Ne kete rast, pas vleresimit te opsioneve dhe konceptit strategjik, VSM mund te kete nevoje te investoje me shume kohe ne vleresimin e zgjedhjeve te planifikimit dhe programit, duke perdorur te njejtin kuader vleresimi dhe nxjerrjen e nje vleresimi ne perputhje me shkallen e objektit te vleresimit. Nese eshte kryer nje vleresim opsionesh, ka mundesi qe zgjedhjet e propozuara do te jene me shume mjedisore dhe te duhura per qendrueshmerine dhe si rrjedhoje vleresimi i zgjedhjeve teplanit ose programit do te sherbeje me shume si nje konfirmim i udhezimeve te meparshme te VSM-se.

Si te trajtohen pasigurite –udhezimet per vazhdim/ndjekje

Ne menyre qe te reduktohen pasigurite duhet te ndjekim implementimin e procesit, per tu siguruar qe po perfitojme nga mundesite dhe nuk do te habitemi nga ndryshimet e papritura. Masat e propozuara, rregullat e praktikave te mira, rregullat per veprime te perbashketa dhe kushtet per te permiresuar sinergjite dhe per te evituar konfliktet duhet te percaktohen si udhezime per vazhdim.

Si te ballafaqohemi me pasigurite

- dialogjet

-udhezime

-vazhdimi/ndjekja

Udhezimet mund te identifikohen bazuar ne vleresimin e mundesive dhe rreziqeve te opsioneve strategjike. Udhezimet duhet gjithashtu te jene subjekt i nderlidhjes ndermjet VSM-se dhe proceseve te politikave dhe planifikimit per te harmonizuar rekomandimet, si edhe masat dhe indikatorët e monitorimit, te siguroje sinergji dhe te evitoje konfliktet dhe mbivendosjet (Template 11 dhe 12 ne Aneksin II respektivisht per udhezime mbi mundesite dhe udhezimet mbi rreziqet, me lidhje me masat dhe rekomandimet e planit).

Kjo do te krijoje hazen per nje program vazhdimi, duke perfshire udhezimet e planifikimit, menaxhimit dhe monitorimit (Tabela nr.16dhe Template 13). Kuadri qeverisjes dote siguroje bahskepunim dhe pergjegjesite e ndara gjate implementimit te strategjise. Template 14 ne Aneksin II mund te perdoret per vazhdim.

Tabela nr.16- Shembuj te udhezimeve dhe indikatoreve te monitorimit, Plani Hapesinor Detar, Portugali

Shembuj te Udhezimeve te Monitorimit	Shembuj te indikatoreve te Monitorimit
Monitorimin e rruajtjes se trashegimise kulturore (materiale dhe jo materiale)	Klasifikimin dhe rikuperimin e trashegimise kulturore materiale me origjine Portugeze ne territor kombetar dhe nderkombetar; Veprimet e mbrojtjes te trashegimise kulturore jo materiale (per shembull dhenie informacionesh shpjeguese, transkriptimi, ekspozita)
Monitorimin e krijimit te masave te sigurise per konservim dhe rikuperim te ekosistemeve detare.	Krijimi i nje rrjeti te zonave te mbrojtura detare dhe efikasiteti i tyre. Evolimi i implementimit dhe mjaftueshmeria e zgjerimit te rrjetit Natura 2000 ne mjedisin detar. Investime ne veprimet e rikuperimit te ekosistemeve detare dhe/ose sherbimet perkatese te ekosistemit dhe efikasiteti i tyre.
Monitorimi i evolimit te statusit mjedisor detar	Statusi mjedisor detar, ne perputhje me Cfare eshte percaktuar (Direktiva Kuader Detare)
Monitorimi i angazhimit te aktoreve ne konservimin e burimeve natyrore	Investimet private ne projektet e konservimit.

Njeher qe udhezimet jane perfunduar, e gjithë historia e procesit te VSM-se mund te vendoset sebashku ne nje raport perfundimtar per te ndare aspekte te vecanta te VSM-se dhe rezultatet perfundimtare mbi mundesite dhe rreziqet potenciale te nje strategjie te synuar dhe te udhezimeve per vazhdim. Aneksi III ofron nje strukture te sugjeruar per raportin perfundimtar.

Site vazhdohet/ndiqet?

Vazhdimi ne VSM eshte akoma nje aktivitet i pamaturuar mbi te cilin ekziston shume pak eksperience. Kuptohet qe nje program vazhdimi duhet te bazohet kryesisht mbi monitorimin dhe vleresimin dhe te mbështetet nga nje rrjet instrumentash per te asistuar VSM-ne sistematikisht.

Site vazhdohet /ndiqet?

- programi per ndjekje/vazhdim
- instrumentat e monitolimit dhe vleresimit

Nje program vazhdimilndjekjeshte pjese e fazes se vazhdimesise te VSM-se. Programet e ndjekjes duhet te drejtohen nga udhezimet e planifikimit, menaxhimit dhe monitorimit dhe te zhvillojne studimet e vleresimit dhe angazhimin e akoreve kryesore. Nje program vazhdimi perfshin indikatorët e monitorimit, nje sistem te vleresimit te shpejte, suportin e nje grupi te instrumentave te vleresimit dhe nje grup pergjegjes, si edhe burimet e nevojshme qe do te mundesojne perditesimin sistematik te raporteve te vazhdimit/ndjekjes.

Eshte e rendeishme, qe te vihet ne pune nje sistem regjistrimi monitorimi mjedisor dhe nje database (haze te dhenash) paralelisht dhe ne menyre kontribuese, per perditesimin e vazhdueshem per te siguruar te dhena per kontrole dhe studime mjedisore ne te ardhmen. Ky sistem regjistrimi monitorues dhe database duhet te jene nen pergjegjesine e autoriteteve publike per te lejuar disponueshmerine e te dhenave publike per nevoja ne te ardhmen dhe duhet te jete financiarisht i qendrueshem.

Komunikimi dhe pjesemarrja eshte gjithashtu thelbësore. Nderlidhja ne vazhdim per angazhimin e aktoreve perkates duhet te krijohet dhe te behet operacionale, duka adaptuar formate te ndryshme site jete e pershtatshme per cdo rast.

Monitorimi dhe vleresimi i ciklit te vendimeve strategjike eshte i paevitueshem ne proceset strategjike ne menyre qe te mundesojë menaxhimin e pasigurive. Kerkesat ligjore i referohen vetem monitorimit dhe raportimit. Por idealisht aktivitetet e vazhdimit duhet te bazohen ne planet dhe mekanizmat e vleresimit dhe monitorimit te politike-berjes ekzistuese. Qe kjo te realizohet me sukses jane thelbësore lidhjet e procesit sistematik.

Kontrolli sistematik mbi rezultatet e performances dhe konformitetit si edhe inputet per te adresuar ceshtje te papritura qe shfaqen, qe kerkojne ndryshim te rrugeve, jane qellimi kryesor i vazhdimit. Duhet te perzgjidhen indikatorët strategjik dhe te performances, bazuar mbi indikatorët standard te disponeushem dhe gjithashtu mbi indikatorët e perdorur ne kuadrin e vleresimit CDF.

Raportet e statusit mjedisor, raportet e statusit te territorii, raportet e qenrueshmerise lokale, rajonale, sektoriale, duhet te jene kontribues thelbësor ne krijimin e nje database monitorimit qe, sa here qeeshte e nevojshme, mund te informoje mbi ndonje ndryshim ne te ardhmen te drejtimit strategjik, ne menyre te shpejte dhe te thjeshte. Nje numer i kufizuar i indikatorëve te vazhdimit duhet te perzgjidhet per te siguruar nje program vazhdimi dhe kontroll efektiv te zbatueshem. Ndersa numri ekzakt i indikatorëve eshte i pamundur qe te percaktohet, rekomandohet qe, mesatarisht, te perdoren 20 indikatorë ne vazhdim/ndjekje.

Vazhdimi duhet ti kushtojë vemendje te vecante ndryshimeve strategjike dhe vecanerisht strategjive te reja apo thyerjeve ne sistem, qe mund te ndryshojne papritmas trendet qe priteshin me pare. Eshte e rendesishme qe vazhdimi te kryhet mbi hazen e vleresimeve te shkurtra dhe te shpejta qe mund te ofrojne nje tregues te shpejte mbi forcat drejtuese dhe eventet ndryshuese.

Instrumenta te tille si vleresimi i ndikimit ne mjedis (VNM), sistemet e menaxhimit mjedisor, programet e menaxhimit mjedisor te iniciativave publike dhe private, analizat dhe vleresimet e politikave publike, planifikimi hapesinor dhe programet e konservimit, qendrueshmeria e korporates duke raportuar, ndermjet te tjerash, jane instrumentat qe mund te asistojne VSM-

ne ne vazhdimin e implementimit te politikave, planifikimit dhe programeve. Detyrat e meposhtme mund te merren ne konsiderate ne nje program vazhdimi:

- Zhvillimi ose rishikimi i udhezimeve te vazhdimit (planifikim, menaxhim dhe monitorim)
- Verifikim i efikasitetit te kuadrit te qeverisjes dhe cdo ndryshim insitucional
- Verifikimi i ndryshimeve ndaj SRF dhe kushtet dhe orientimet shtese
- Verifikimi i pasigurive dhe rasteve te papritura
- Verifikimi i pershtatshmerise te treguesve/indikatoreve te monitorimit
- Analizimi i indikatoreve te perzgjedhur te vazhdimit (preferohet rreth 20)
- Verifikimi i efikasitetit te VSM-se-cila ishte vlera e shtuar e VSM-se per vendimin, per mjedisin dhe ndaj progresit drejt qendrueshmerise?

Si komunikoni dhe si angazhoheni?

Gjate seksioneve te meparshme u terhoq vemendja disa here per nevojën e angazhimit te aktoreve ne aktivitetet dhe faza te ndryshme te VSM-se. Pjesemarrja e publikut konsiderohet nje aktivitet i rendesishem ne angazhimin e aktoreve. Komunikimi eshte nje nga komponentet kryesore te VSM-se si nje facilitator i proceseve te vendimeve strategjike.

Komunikimi dhe angazhimi

- lloje te ndryshme aktoresh
- teknika te pershtatshme
- angazhimi i aktoreve

Parimi i te mesuarit dhe te ndarjes se njohurive thekson komunikimin dhe angazhimin. Vetem nje komunitet i mire informuar eshte i afte per pjesemarrje efektive. Vetem platformat e aktoreve te shumte (multi) kane mundesi te percjellin shumicen e perceptimeve dhe vlerave ekzistuese. Mjete dhe metoda te shumta komunikimi duhet te perdoren per te angazhuar aktoret, ne varesi te rastit, llojit te aktoreve, kontekstit, kohes dhe burimeve te disponueshme (Aneksi 1).

Publikimi i gazetave (buletineve) qe ne momentet e para dhe gjate gjithë procesit eshte nje mjet shume informues. Kur internetieshte lehtesisht i aksesueshem nga shumica e aktoreve perkates, mund te jete nje mjet i preferuar komunikimi per informacion dhe shkembim reciprok. Megjithate kur nuk ekziston akses i internetit, atehereeshte e padobishme. Ne cdo rast interneti nuk duhet te zevendesoje kontaktin e drejteperdrejte dhe mundesite per dialog dhe shkembim konstruktiv te ideve dhe perspektivave, konkretisht seminarët (eorkshops), rrjetet sociale dhe forume te tjera te drejteperdrejta. Grupet sektoriale, panelet e qytetareve apo asamblete e pergjithshme mund te jene formate te pershtatshme, vecanerisht per te perdorur teknikat e perzgjedhura per grupe te ndryshme, dhe per te mundesuar diskutime me te fokusuara. Se fundi, raportimi duhet te shikohet gjithashtu si nje mjet komunikimi per autoritet e rishikimit si dhe per aktoret kryesore.

Momentet e pershtatshme per komunikim jane disa. Eshte e rendesishme qe aktoret te mbahen te informuar gjate gjithë procesit dhe vecanerisht perpara se ne te kemi nevojë per

kontributin e tyre. Megjithatë dialogjet duhet të jenë të kufizuara në momentet thelbësore në mënyrë që të evitohet shterimi i pjesëmarrjes. Këtë paktin tre momente të domosdoshme për angazhimin e aktoreve: kur diskutohen problemet kryesore dhe fokusin strategjik, kur vlerësohen opsionet e mundshme strategjike dhe kur ndahen rezultate përfundimtare. Strukturat për secilin nga këto raporte janë sygjyeruar në Aneksin III.

Rritja e angazhimit të aktoreve po bëhet shpejt një realitet në shumë pjesë të botes, nëpërmjet qasjeve bashkëpunuese dhe proceseve kolektive të tërësuarit. Edhe pse mënyra është e vështirë për të operuar në një praktikë rutine, ku ekziston akoma një prespektivë e fortë rregullatore, praktika e mirë rekomandon me shumë përdorim të dialogut, të menduarit kolektiv dhe në rrjet gjatë gjithë procesit të VSM-se. Krijimin e rutinave, për shembull nëpërmjet paneleve të qytetarëve, me OJF bashkëpunuese, mund të kontribuojë në përmirësimin e përgjegjshmërisë, transparencës dhe komunikimit gjatë gjithë kohës, në bashkëpunim të ngushtë me grupet e politike-bërjes dhe planifikimit.

Dhjetë pikat e kontrollit për një VSM të suksesshme të menduarit strategjik

Për të mundësuar verifikimin e praktikave të mira në VSM, është sygjyeruar një listë me kritere. Këto kritere janë prezantuar dhe diskutuar në nivel nderkombëtar (Partidario, et al. 2009), dhe ndërkohë janë përmirësuar bazuar në komentet e marra.

Parametri i vlerësimit	Pyetja kryesore	Rekomanduar
1. Objekti i vlerësimit	Cfare është vlerësuar?	Skenaret dhe/ose opsionet strategjike
2. Pika e hyrjes	Në cfare faze filloi VSM?	Kur fillon plani ose programi
3. Nderveprimi	Cila ishte shkalla e integritetit dhe feedback-ut ndërmjet aktiviteteve të vlerësimit dhe planifikimit?	E lartë
4. Kuadri i problemit	Au identifikuan problemin?	Planifikimi i diagnozës paraprake e mëprehtë dhe e shkurter
5. Kuadri i qeverisjes	Au krijua një kuader	Përgjegjësia institucionale.

	qeverisje?	Bashkepunimi institucional. Angazhimi i aktoreve.
6. Kuadri Strategjik Reference	Si u perkufizua dhe si u perdor Kuadri Strategjik Reference?	Me pak ose baraz me 30 referenca. Perdorur ne vleresim si nje referim.
7. Kuadri vleresimit CDF	A eshte perkufizuar qarte Kuadri Vleresimit CDF?	Gjitheperfshires dhe i integruar Me pak ose baraz me 7 CDF
8. Opsionet strategjike	A jane vleresuar opsionet strategjike?	Mundesite dhe rreziqet e opsioneve per strategjite perkatese.
9. Pjesemarrja	Cila ishte shkalla/perqindja e pjesemarrjes?	E zmadhuar Angazhim aktiv
10. Udhezime per planifikim, menaxhim dhe monitorim	A ka udhezime per vazhdim/ndjekje?	Per planifikim, menaxhim dhe monitorim Perfshi rreth 20 indicator monitorimi

Bibliografia

- Strategic Environmental Assessment Better Practice Guide Methodological guidance for strategic thinking in SEA prepared by Maria do Rosario Partidario, Professor at IST-UTL for the Portuguese Environment Agency and Redes Energeticas Nacionais (REN), SALisbon, 2012
- Academia das Ciencias de Lisboa (Lisbon Academy of Sciences) 2001. Dicionario da Lingua Portuguesa Contemporanea. Lisboa: Verbo.
- APA (Agencia Portuguesa do Ambiente) 2010. Defini9ao de Criterios e Avalia9ao de Relat6rios Ambientais. Lisboa: Agencia Portuguesa do Ambiente.
- Bina O. 2003. Ri-konceptualizirni i Vleresimit Strategjik Mjedisor: pamje e pergjithshme teorike dhe rast studimi nga Chile. Teze PhD. Cambridge: Universiteti i Cambridge.
- Boothroyd P. 1995. Vleresimi i politikave. In: Vanclay F. and Bronstein D.A. (eds) Vleresimi i ndikimit ne mjedis dhe social. Chichester: Wiley, 83–126.
- Cherp A. Eatt A. and Vinichenko V. 2007. VSM dhe teorite e formimit te strategjive - nga tre Ps deri ne pese Ps. Rishikimi i Vleresimit te Ndikimit ne Mjedis. 27: 624–644.
- Clark R. 2000. Te besh VNM qe kete peshe ne Vendim marrje. In Partidario M.R. and Clark R. Perspektivat mbi VSM. Boca Raton, Lees: 15-27.
- CSIR (Keshilli per Kerkim Shkencor dhe h1dustrial) 1996. Vleresim Strategjik Mjedisor Paraprak (VSM) per KeaZulu-Natal. Divizioni i Ujerve, Mjedisit dhe Teknologjise Pyjore CSIR Report ENVI P/C 96036.
- CSIR (Keshilli per Kerkim Shkencor dhe Industrial) 2000. Vleresim Strategjik Mjedisor ne Afriken e Jugut – dokument udhezues, Departamenti i Ceshtjeve Mjedisore dhe Turizmit Pretoria. <http://www.csir.co.za>
- Dalal-Clayton B. and Sadler B. 2005. Vleresimi Strategjik Mjedisor, nje liber informacionesh dhe nje udhezim reference per eskperience nderkombetare London: Earthscan.
- DGOTDU (Dire9ao-Geral do Ordenamento do Territ6rio e Desenvolvimento Urbano) 2010. Guia da Avalia9ao Ambiental dos Planos Municipais de Ordenamento do Territ6rio, Lisboa: DGOTDU.
- EC (Komisioni European) 2001. Direktiva 2001/42/EC e Parlamentit European dhe e Keshillit per Vleresimin e Ndikimeve te disa Planeve dhe Programeve mbi Mjedisin, Lussemburg 27 Qershor 2001 (PE-CONS 3619/3/01 REV 3). <http://europa.eu.int/comm/environment/leia/sea-support.htm> (04/07/10 1).
- Gibson R. Hassan S. Holtz S. Tansey J. and Ehtelae G. 2005. Kriteret, Proceset dhe Aplikimet e Vleresimit te Qendrueshmerise London: Earthscan Publications Limited.
- Heinberg, R. 2007. Pese aksiomat e qendrueshmerise <http://globalpublicmedia.com/articles/851>.
- IAIA (Shoqeria Nderkombetare per Vleresimin e Ndikimit) / IEA (Institutit per Vleresimin Mjedisor) 1999. Parimet e Vleresimit te Ndikimit ne Mjedis, Praktika me e mire. www.ima.org.
- IAIA (Shoqeria Nderkombetare per Vleresimin e Ndikimit) 2002. Kriteret e performances per Vleresimin Strategjik Mjedisor. www.iaia.org

IDAD (Instituto do Ambiente e Desenvolvimento) 2007. Avaliao;;ao Ambiental Estrategica do Programa Portugal Logistico – Relat6rio Ambiental. Lisboa: Associao;;ao dos Portos de Portugal.

Lloyaza F. Verheem R. and Partidario M.R. 2008. Pergatitje e Forumit Tematik VSM, Perth, Konferenca Vjetore e 28te e Shoqerise Nderkombetare per Vleresimin e Ndikimit

Komov L, Thissen E.A.H. 2000. Racionaliteti ne politike-berje: implikimet per vleresimin strategjikmjedisor. Impact Assess Proj Appraisal. UK: Beech Tree Publishing: 191-200.

MEA 2005. Vleresimi i Ekosistemit te Mileniumit. Ekosistemet dhe mireqenia e Njereve: Plani jone Njerezor-Permbledhje per vendim-marresit Eashington, DC: Island Press.

Mintzberg H. 1994. Rritjet dhe reniet e planifikimit strategjik. ComeaU: Prentice Hall International.

OECD-DAC 2006. Udhezues me Praktike te Mire per zbatimin e Vleresimit Strategjik Mjedisor (VSM) ne Bashkapeunim Zhvillimi. Paris: OECD (<http://ee.seataskteam.net/guidance.php>)

Nilsson M. and Dalkmann H. 2001. Vendim marrja dhe Vleresimt Strategjik Mjedisor : Fletore e Politikave dhe te Vleresimit Mjedisor dhe Menaxhimit 3 (3): 305-327.

Partidario M.R. 1999. Vleresimit Strategjik Mjedisor– parimet dhe potencialet. Ne librin e Petts J. (Ed) te Vleresimit te Ndikimit ne Mjedis, London: Blackeell.

Partidario M. R. 2000. Elementet e Vleresimit Strategjik Mjedisor, Rishikimi i Vleresimit te Ndikimit ne Mjedis20: 647-663

Partidario M.R. 2004. Hartimin e VSM qe ti pershtatet vendim-marrjes. Konferenca e 24 Vjetore e Shoqerise Nderkombetare per Vleresimin e Ndikimit, Vancouver.

Partidario M.R. 2006. Metodologia de base strategica para AAE – uma proposta. Proedurat e Konferences Kombetare per Vleresimin e Ndikimit. APAI, 18-20 October.

Partidario M.R. 2007. Guia de Boas Praticas para Avaliao;;ao Ambiental Estrategica – orientao;;oes metodologicas. Agencia Portuguesa do Ambiente. Lisboa.

Partidario M.R. 2007a. Shklla dhe te dhenat e shoqeruara – Cfare eshte e mjaftueshme per nevojat e VSM? Rishikimi i Vleresimit te Ndikimit ne Mjedis, 27: 460-478

Partidario M. Augusto B. Vicente G and Lobos V. 2009. Duke mesuar Praktiken e VSM bazuar ne strategji.Accra. Konferenca e 29 Vjetore e Shoqerise Nderkombetare per Vleresimin e Ndikimit

Sadler B. Aschmann R. Dusik J. Fischer T. Partidario M.R. and Verheem R. 2011.Manual per VSM, Earthscan, London.

Scheartz P. 1991. Arti i pamjes se larget : Planifikimi per te ardhmen ne nje Bote te pasigurte. Nee York:Doubleday.

Sheate E. Byron H. Dagg S. and Cooper L. 2005. Marredhenia ndermjet Direktivave te VNM dhe VSM raporti perfundimtar ne Komisionin European Contract n. ENV.G.4/ETU/2004/0020r. Imperial College London Consultants, London (<http://ec.europa.eu/environment/eia/>)

- Slooteeg R, Kolhoff A, Verheem R and Hoft R. 2006. Biodiversiteti ne VNM dhe VSM – Dokument haze (background) per Vendimin CBD VIII/28: Udhezime mbi Vleresimin e Ndikimit duke perfshire Biodiversitetin. Utrecht: Komisioni per Vleresimin Mjedisor
- Therivel R. 2010. Vleresimi Strategjik Mjedisor ne Veprim , botimi i dyte. London: Earthscan.
- UNEP 2009. Vleresimi i Integruar: Integrimin e qendrueshmerise ne politike-berje. Nje manual udhezues. Geneva, UNEP. (<http://ee.unep.ch/etb/index.php>)
- Eood C. Djeddour M. 1989. Vleresimi mjedisor i politikave, planeve dhe programeve. Rapott i perkohshem per Komisionin e Komuniteteve Europiane. Qendra VNM, Universiteti Manchester (raporti perfundimtar i dorezuar ne vitin 1990, Contract No B6617-571-572-89).
- Banka Boterore 2011. Vleresimi Strategjik Mjedisor ne Reformat e Politikave dhe Sektoreve. Eashington, DC, Banka Boterore.

Fjalori

Vleresimi – Veprimi i vleresimit. Eshte per te siguruar vleren e atribuar dickaje, me llogaritje pak a shume te perpikta, duke shprehur nje gjykim vlere. Eshte gjithashtu percaktimi i perafert i madhesis se ose nje sasie pa perdorur nje matje te drejteperdrejte, nepermjet vleresimit (Academia das Ciencias de Lisboa, 2001). Vleresimi perfshin supozimin qe nje objekt i vleresimit ekziston, vlere e te cilit eshte vleresuar dhe qe ka nje vleresues, ekspert apo cdo person tjetër i kualifikuar qe di sesi te mase vleren apo cilesite e dickaje. (Academia das Ciencias de Lisboa, 2001).

Kriteret e vleresimit – ato qe sherbejne per te here dallimet apo zgjedhjet; sherben per te dalluar vlerat; formojne hazen per gjykim, arsyetim, mendim (Porto Editora, 2007).

Kuadri i vleresimit – kuadri i percaktuar nga faktoret kritik te vendimit (CDF) dhe kriteret dhe indikatorët vleresues perkates, te cilet do te strukturojne vleresimin e opsioneve strategjike ne nje VSM te caktuar, kur perdoret nje qasje me haze strategjike.

Faktoret Kritik te Vendimit (CDF) – temat kryesore te integruara qe shikohen si faktoret e suksesit te nje vendimi strategjik dhe mbi te cilat duhet te fokusohet VSM. CDF vepron si nje hapesire vezhgimi per te perqendruar vemendjen mbi ceshtjet strategjike te mjedisit dhe qendrueshmerise qe kane rendesi ne vleresim. CDF materializon konceptin e qellimit ne nivele strategjike dhe permbush kerkesat ligjore Europiane ne lidhje me detajet e informacionit qe duhet te merren ne konsiderate ne raportin mjedisor. CDF percakton/vendos kuadrin e vleresimit ne VSM, duke ofruar drejtim te opsioneve strategjike ne terma te mundesive dhe rrezeve, dhe strukturen per prezantimin e rezultateve. CDF-te identifikohen kryesisht nepermjet vezhgimeve dhe dialogut me aktoret perkates, duke marre ne konsiderate pikepamje te shumta dhe ceshtjet qeperbejne shqetesim. Duhet te behet nje perpjekje sinteze kur identifikohen CDF ne menyre qe te jene gjithepershireshe dhe te fokusuara CDF duhet te emertohen duke perdorur fjale kyce qe shprehin kuptimin e tyre te integruar dhe nuk duhet te jene me shume se shtate, idealisht duhet te jene ndermjet tre dhe pese, per te siguruar fokus strategjik.

Cikli i vendimit – ky koncept eshte i pandare nga qasja strategjike, krijon nocionin e vazhdimesise, ne te cilin vendimet strategjike (ne lidhje me dhenien e perparesisve, planifikimin, zgjedhjet apo implementimin) merren disa here gjate gjithe proceseve te planifikimit dhe programimit, ne momente kritike te procesit te vendimit (hapesirat e vendimit). Zhvillimi i strategjive te reja rezulton nga nje ri-analizim informal i strategjive te meparshme, ne kontekstin e skenareve evolues dhe objektiveve prioritare, ne kete menyre duke influencuar ciklin pasues te planifikimit apo programimit. Ky nocion vazhdimesie eshte thelbësor per VSM-ne perderisa objekti i vleresimit eshte nje proces i vazhdueshem dhe perserites.

Problemi i vendimit – problemi i gjetjes se rruges/menyres per te vendosur nese nje fmmule apo klase formulash eshte e vertete apo e mundshme brenda kuadrit apo sistemit te dhene te aksiomave. Arsyet qe motivojne nevojen per nje vendim. Eshte ajo cfare vendim-marresit kane nevojte te zgjidhin qe te merret nje vendim. Identifikimi i nje problemi nenkupton identifikimin se Cfare eshte ne rrezik (ne loje) duke marre ne konsiderate nivelin e pasigurise.

Hapësirat/dritaret e vendimit - momentet në procesin e vendimit në të cilat më të mëdhenjtë vendimet kritike dhe të cilat mund të përfitojnë nga inputi i VSM-se. Ato përfshijnë një mundësi strategjike për të ndikuar mbi vendimet dhe për të siguruar integritimin e çështjeve mjedisore dhe udhëzimeve të qëndrueshmërisë.

Forcat drejtuese/nxitëse përcaktuesit e ndryshimit në vendim-marrjen strategjike, të rendesishme për të kuptuar trendet e theksa në lidhje me një çështje fokale. Është një mjet konceptual i popullarizuar në kontekstin e ndërtimit të skenarit. Në VSM i referohet forcave që vendosin/përcaktojnë ndryshimin në një proces të zhvillimit strategjik duke përcaktuar trendet. Forcat drejtuese mund të dallohen si mundësues/fasilitator dhe frenues, mund të jenë forca të brendshme ose të jashtme. Rritja e popullsisë dhe ndryshimet në përdorimin e tokës përbejnë drejtuesit të drejtpërdrejtë me përkatësitë e ndryshimit (MEA,2005). Modeli OECD DPSIR (D- drejtuesit; P-Presionet; S-Statusi; I-impakti/ndikimi; R-reagimi/përgjigja) përdor konceptin e forcave drejtuese. Forcat drejtuese shpesh janë kategorizuar në demografike, ekonomike, politike, sociale, shkencore dhe teknologjike (shih për shembull

<http://ag.arizona.edu/futures/fut/dfmain.html>).

Mjedisi Përkufizuar në Ligjin Kuader për Mjedisin Portugez (Ligji 11187, 7 Prill) si grupi i sistemeve fizike, kimikateve dhe biologjike dhe marrëdhënia e tyre me faktorët ekonomik, social dhe kulturor me efekt të drejtpërdrejtë ose jo të drejtpërdrejtë, gradual ose të menjëhershëm mbi cilësinë e jetës së qenieve të gjalla dhe njeriut. Fjalori i "The Academia de Ciencias de Lisboa" (Akademia e Shkencave të Lisboës) (2001) e përkufizon mjedisin si ai që rrethon, mbështjell ose është i lidhur me mjedisin fizik, social ose moral në të cilin jetojnë njerëzit.

Vlerësimi i Mjedisit Identifikimi, përshkrimi dhe vlerësimi i ndikimeve të mundshme mbi mjedis të implementimit të një plani apo programi, që kryhet gjatë përgatitjes dhe hartimit të një plani apo programi dhe përpara miratimit apo dorëzimit të tij në legjislacion, të përshkruar në një raport dhe nëpërmjet proceseve të konsultimit dhe vlerësimit të rezultateve të marra nga raporti përfundimtar mbi planin apo programin dhe bërja publike e vendimit të formës së prirë (Ligji i dekretuar 232/2007 të datës 15 Qershor)

Cështjet Mjedisore (IE) çështjet mjedisore që përcaktojnë qëllimin përkatës mjedisor, i përshkruar me temën, kontekstin dhe shkallën e objektit të vlerësimit, bazuar në çështje të themeluara ligjrisht.

Vlerësimi i Ndikimit në Mjedis (VNM) procesi i identifikimit, parashikimit, vlerësimit dhe lehtësimit të ndikimeve biofizike (ndikimet fizike dhe ekologjike), ndikimet sociale dhe ndikime të tjera përkatëse të propozimeve të zhvillimit përpara se të merren vendimet thelbësore dhe angazhimet (IAIA, 1999).

Vazhdimi/ndjekja (follow-up)- Procesi i gjurmimit të ciklit të planifikimit dhe programimit, duke siguruar kontributin e vazhdueshëm të VSM-se si një fasilitator të integritetit të çështjeve të mjedisit dhe qëndrueshmërisë në procesin e vendim-marrjes. Ai punon mbi dimensionet e shumfishta të pasigurisë që karakterizon çdo proces të vendimit strategjik. Vazhdimi i VSM-se bazohet shumë mbi vlerësimin dhe monitorimin e performancës, shpesh dhe me shpejtësi duke rregulluar/përshkruar ciklin e vendimit, që do të thotë se VSM duhet të ndjekë drejtimin e strategjisë.

Qeverisja – Grupi i rregullave, proceseve dhe praktikave perkatese me ushtrimin e fuqive, kryesisht ne lidhje me pergjegjshmerine, transparencen, koherencen, efikasitetin dhe efektivitetin. Qeverisja e mire ndihmon ne arritjen e objektivave. Qeverisja e mireeshte rreth performances (efikasitet) dhe perputhshmerise (permbushjes se kerkesave ligjore, rregullave, standardeve te publikuara dhe pritshmerite e komunitetit)

(<http://eee.apsc.gov.au/publications07/bettergovemancel.htm>, accessed on 2012.05.14)

Kuadri i qeverisjes – Bazuar mbi parimet e qeverisjes te sektorit publik duke perfshire pergjegjshmerine (duke i dhene pergjigje vendimeve dhe duke patur mekanizma domethenese ne vend (praktike)), transparencalhapja (duke patur role dhe pergjegjesi te qarta dhe procedura te qarta per marrjen e vendimeve dhe ushtrimin e pushtetit), integritet (duke vepruar ne menyre te paanshme, etike dhe duke mos keq perdorur informacionin), administrim (duke perdorur cdo mundesi per te permiresuar vleren e asetave dhe institucioneve publike), efikasitet (duke siguruar perdorimin me te mire te burimeve per qellimet e synuara me pas, me angazhimin drejt strategjive bazuar ne evidenca per permiresim) dhe drejtimi (leadership) (anitetjen e nje angazhimi per qeverisje te mire nepermjet drejtimit nga !art)

(<http://eee.apsc.gov.au/publications07/bettergovemancel.htm>, accessed on 2012.05.14)

Indikator/tregues – Ai qe tregon ose ofron tregues; nje forme analitike ne te cilen sasia e matur ne hapesiren reale nen studim krahasohet me nje standard shkencor ose arbitrar.

Monitorimi – Procesi i vzhgimit dhe mbledhja sistematike e te dhenave mbi statusin ose mbi ndikimet (mjedisore) te nje veprimit te caktuar, dhe pershkrimi periodik i ketyre ndikimeve.

Objekti i vleresimit Identifikon Cfare eshte duke u vleresuar, zakonisht lidhet me objektivat dhe opsionet madhore strategjike te marra ne konsiderate ne procesin e vendimit. Lidhet ngushte me problemin e vendimit.

Occam's razor, apo parimi i thejshtesise apo kursimit - Pershkrime te ketij parimi perfshijne : " Entitetet nuk duhet te shumeftlhohen pa patur nevojte" ose "Nje nuk duhet te rrise, pertej asaj qeeshte e nevojshme, numrin i entiteteve te kerkuara per te shpjeguar cdo gje". Ky parim daton ne kohen e Aristotelit, i cili shkruajti " Natyra operon ne menytrat me te shkurtra te mundshme." (<http://math.ucr.edu/home/baez/physics/General/occam.html>).

Plani – Rezultati i procesit te planifikimit dhe menaxhimit sa here qe shpjegohen qellimet dhe rregullat ne lidhje me masat dhe veprimet e adaptuara per te zgjidhur dhe parandaluar problemet, te cilat perkuflojne qellimin e planit. Propozimi i veprimeve me prioritetet, opsionet dhe masat per alokimin e burimeve, ne pephthje me qendrueshmerine dhe disponueshmerine e tyre, duke ndjekur udhezimin dhe implementimin e politikave globale dhe sektoriale perkatese.

Perna e problemit – Nje mjet shume i zakonshem per te ndihmuar qe te kuptohet problemi dhe te gjenden zgjidhjet duke planillkuar anatomin e shkakut dhe ndikimin rreth nje ceshtje, e ngjashme me nje hartim/planifikim mendor (perfaqesim gjeografik i ideve dhe koncepteve, nje mjet mendimi vizual qe ndihmon ne strukturimin e informacionit). Mundeson ne dhenien e perpartesise se qarte te faktoreve dhe ndihmon objektivat e fokusit. Figura 6 eshte nje paraqitje e thjeshte e nje peme problemi qe mundohet te ilustroje kompleksitetin e ceshtjeve

qe VSM perball dhe ku duhet te vendoset VSM per te kontribuar ne vendim-marrjen strategjike.

Programi – Axhenda e organizuar me objektivat, detajet e aktiviteteve dhe programeve te investimit, te percaktuara ne planin dhe kuadrin e politikave perkatese.

Rendesia/relevance – Ajo qeeshte e rendesishme apo perkatese, karakteristika e asaj eshteeshme perkatese; dicka qe qendron me vete ose e theksuar ose qeeshte e rendesishme/domethenese (Porto Editora, 2007).

Skenaret- Nje automjet per nje hap imagjinar ne te ardhmen. Nje serite historive po-sikur. Skenaret jane histori rreth menyres sesi bota mund te ndryshoje nesiser, histori qe mund te na ndihmojne ne te njohim dhe adaptohemi ndaj aspekteve te ndryshimit te mjedisit tone aktual. Ceshtja nuk eshte qe te zgjidhet nje e ardhme e preferuar apo te gjendet e ardhmja me e mundshme, por ceshtja eshte qe te merren vendime strategjike qe dote jene te shendosha per te gjitha te ardhmet e mundshme(Scheartz, 1999).

Vendim strategjik - Sipas Lloyaza, Verheem and Patidario (2008) eshte cdo vendim qe ka nje vizion-shikon ne kontekstin e gjere (kohe dhe hapesire) dhe adapton nje perspektive afat gjate; percakton objektivat qe duhet te arrihen gjate gjithë kohes dhe te adaptuara me kontekstin; kerkon per rruget dhe mjetet kritike per te permbushur objektivat e percaktuara; akomodon interesin e aktoreve te prekur nga vendimi; dhe eshte nje proces i te mesuarit qe akomodon mjetet, rruget dhe objektivat ndaj konteksteve qe jane ne ndryshim (prioritetet mjedisore, sociale, ekonomike dhe politike).

Vleresimi Strategjik Mjedisor – Instrument strategjik qe ndihmon ne krijimin e nje konteksti zhvillimi drejt qendrueshmerise, duke integruar ceshtjet e mjedisit dhe te qendrueshmerise ne vendim-marrje dhe duke vleresuar opsionet e zhvillimit perballë kushteve kontesktuale.

Ceshtjet strategjike (SI) – zgjedhje thelbesore politikash, ose sfida kritike te shoqeruara me objektin e vleresimit qe duhet te adresohen per te arritur nje vizion afat gjate. SI kontribuon ne perkufizimin e CDF.

Opsion strategjik – Rruga strategjike qe mundeson arrijten e objektivave te qendrueshmerise.

Kuadri Strategjik Reference (SRF) – Kuadi strategjik i makro-politikave per VSM-ne. Eshte nje komponent kryesor ne percaktimin e kontekstit per VSM-ne. Krijon nje pike reference (benchmark) vleresimi bazuar mbi orientimet politike perkatese dhe targetet e percaktuara si formale sektoriale, makro-objektivat politike te qendrueshmerise dhe te mjedisit ne nivel nderkombetar, europian dhe kombetar. Mund te perfshije gjithashtu kerkesat nga plane dhe programe te tjera qe vendosin orientime politike perkatese.

Strategjia-menyrat e synuara qe kane si qellim te arrijne objektivat afat gjata te drejtuara nga nje vizion, duke akomoduar rrugen e tyre ndaj rrethanave ne ndryshim. Nje koncept qe e ka origjinen ne shkencen ushtarake dhe ne pergjithesi i referohet studimit dhe planifikimit te menyrave per te arritur objektivat e politikave. Normalisht shoqerohet me objektivat afat gjata, te dalluara nga taktikat qe i referohen me shume objektivave afat mesem ose afat shkurter. Qasjet strategjike ne politika dhe planifikim, sipas Mintzberg (1994), nuk kane si

qellim te zbulojne se cfare mund te ndodhe ne te ardhmen por synojne qe te planifikojne dhe drejtojne veprimet qe krijojne rruge te mundshme drejt nje te ardhme te deshirueshme.

Qendrueshmeria – Nje koncept kompleks qe bazohet ne termin 'e qendrueshme', i cili sipas Heinberg (2007) dote thote "ajo qe mund te mbahet/ruhet me kalimin e kohes". Perkufizimi i qendrueshmerise i Gibson et al. (2005) eshte "kryesisht nje koncept i integruar qe rezulton nga nderlidhja e interesave dhe iniciativave ekologjike, sociale dhe ekonomike". Eshte i lidhur me konceptin e zhvillimit te qendrueshem, per te cilin ka nje sere perkufizimesh formale. Ne kete udhezim qendrueshmeria kuptohet si nje objektiv dhe zhvillim te qendrueshem te procesit qe eventualisht mundeson arrijten e qendrueshmerise.

Analiza SWOT – Nje teknike strategjike menaxhimi, adapton nje qasje logjike subjektive qe asiston ne strukturimin e ideve. Nje instrument per te nxitur kuptimin dhe vendimin-marrjen ne fushen e biznesit dhe organizatat. Lejon qe te rishikohen strategjite, qendrimet dhe orientimet e nje propozimi apo ideje.

SWOT - Pikat e forta, Pikat e dobeta, Mundesite dhe Kercenimet. Shih analiza SWOT.

Analiza e trendit/tendencave – Mbledhja e fakteve, per nje periudhe kohe, per te dalluar nje model apo trend, ne nje situate te caktuar. Analiza e trendit duhet te merret ne konsiderate forcat drejtuese qe eventualisht mund te ndryshojne trendet aktuale, ne nje analize dinamike. Ne analizen e trendit ne vrehgojme modelet e ndryshimit dhe lidhen me forcat drejtuese.

Aneksi I– Teknikat

Lista e teknikave te dobishme per VSM-ne dhe burimet me informacion mete detajuar:

	OCDE, 2006	UNEP,2009
Grupet e eksperteve	"..."	"..."
Teknikat pjesemarrëse per vleresim	"..."	
Analizimi dhe planifikimi aktoreve (SAM)	"..."	"..."
Analiza SWOT	"..."	
Kuadri qendrushmerise dhe Indikatore		"..."
Analiza e rrjetit	"..."	
Analiza e zinxhirit shkakor (CCA)		"..."
Analiza e rrenjes se shkakut (RCA)		"..."
Analiza e trendit		"..."
Ndertimi i skenarit	"..."	"..."
Analize/sondazh social dhe ekonomik	"..."	
Sondazhe te familjeve (household)		"..."
Sondazhe opinionesh per te identifikuar prioritetet	"..."	
Grupet e fokusit	"..."	"..."
Proceset e ndertimit te konsensusit	"..."	
Analiza e kostove perfituese, analiza e ndjeshmerise dhe analiza e multi-kritereve	"..."	
Sistemet gjeografike te informacionit	"..."	
Hartat e mbivendosjeve	"..."	
Analiza e perdorimit te tokes	"..."	
Analiza e modelimit	"..."	
Analiza e vulnerabilitetit	"..."	
Cilesia e vleresimit te jetes	"..."	
Vleresimi i perputhshmerise	"..."	
Analiza e kapaciteteve mbajtëse	"..."	
Analizimi ose vleresimi i risk-ut	"..."	

Burimet:

OECD, 2006 Duke zbatuar VSM : Udhezim me praktika te mira per zhvillimin e bashkepunimit <http://www.seataskteam.net/guidance.php>

UNEP, 2009 Vleresimi ■Integruar per perfshirjen e qendrushmerise ne politike berje: Nje manual Udhezues <http://www.unep.ch/etb/index.php>.

Aneksi // Template (modele) tabelash dhe mjetesh/menyrash

Ky aneks ofron template per te ndihmuar ne zbatimin e mjeteve te sugjeruara ne kete Udhezim

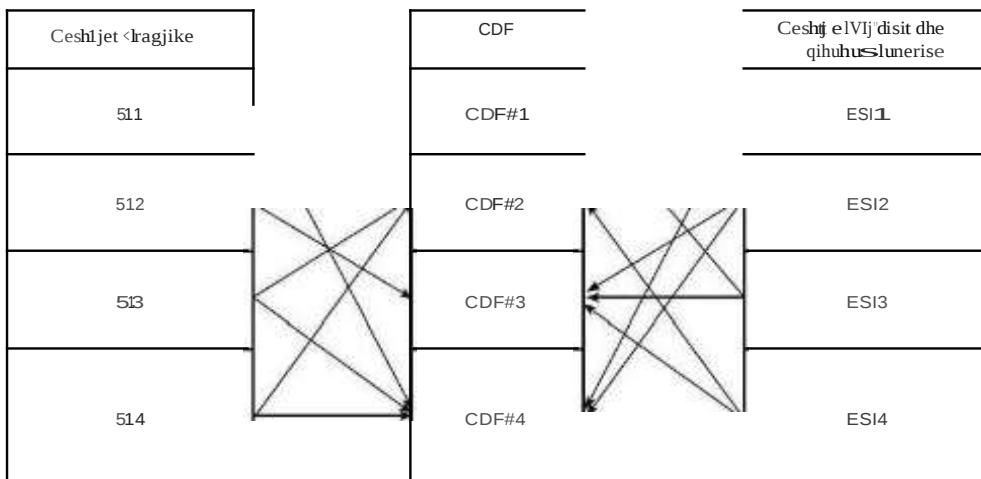
Template 1 – CDF, Ceshtjet e Mjedisit dhe Qendrueshmerise (ESI) dhe Ceshtjet Mjedisore (EI)

(qellimi: ndihmon ne justifikimin sesi CDF dhe ESI perfshijne ne qelimin e tyre EI te kerkuara nga ligji, duke siguruar integrim).

Faktoret/Kritik te Vendimit	ESI perkatese	EI qe kerkohen ligjerisht
FCD#1		
FCD#2		
FCD#3		
FCD#4		

Template 2 – CDF, marredhenia e ceshtjeve strategjike dhe ESI-se

(qellimi: ndihmon per te justifikuar sesi CDF lidhet me ceshtjet strategjike (SI) dhe ESI)

Template 3–Kuatdri Strategjik Reference dhe manedhenia CDF

(qellimi: te tregojte cilat makro-politika jane mane ne konsiderate ne VSM dhe rendesai per CDF; dote perfshihen ne P.iesen kryesore te raportit, maksimumi 1 faqe ose gjysem faqe)

Makro-politikat stJategjikt> pel'katese																				
Faktol'et Klitik te Vetulimit																				
FCD #1	II			II		II				II	II		II	II	J			II	II	II
FCD #2	II		II				II			II			II				II	II		
FCD#3		II			II				II	II		II	II		II	II		II	II	
FCD#4			II		II			II			II			II	II					

Template 4–Kuatdri Strategjik Reference-orientimet e politikave dhe target/objektivat

(qellimi : te tregohen orientimet e politikave dhe targetet e organizuara per CDF, qe do te perdoren ne vleresimin strategjik; qe do te perfshihen ne aneksin e raportit, mund te jete disa faqe)

FCD#1	
Olientimet politike te mjedisit dhe qendrueshmerise	Target'objektivat perkatese
▪	
▪	
▪	
FCD#2	
Olientimet politike te mjedisit dhe qendrueshmerise	Metas (qellimet)
▪	
▪	
▪	
FCD#3	
Orientimet politike te mjedisit dhe qendrueshmerise	Metas (qellimet)

•
•
•

Tenmplate 5 – Kuadri qeverisjes

(qellimi : identifikimi i grupeve target, te lidhen ato ne lidhje me interesat e tyre, fushat e kompetences dhe pergjegjesise, instrumentat e qeverisjes)

Kategorite	Grupet e interesit
Autoritet lokale	
OJF	
etj.	

	Qeverisja e brendshme	Qeverisja e jashtme	Udhëheqja	Qeverisja e brendshme	Qeverisja e jashtme
Grupet e interesit	Fushat e kompetences dhe pergjegjesise				
A	X	X	X	X	X
B	X	X	X	X	X
C	X			X	X
D	X	X	X	X	
E	X	X		X	
F			X		
G	X	X	X	X	X
H	X				X

Kategorite	Instrumentat e qeverisjes
Qeverisja qendrore	
Bashkite	
etj.	

Template 6 –objektivat CDF ose pershkrimi i qellimit

(qellimi: te tregojë se çfare synon te vleresojë CDF: objektivat ose pershkrimi i qellimit-mesatarisht 50 fjale)

CDF	Objektivi! pershkrimi i qellimit
CDF #1	
CDF #2	
CDF#3	
CDF #4	

Template 7 – Kuadri Vleresimit CDF : CDF, Kriteret e Vleresimit dhe Indikatoret

(qellimi : te tregojë ne nje tabelë te vetme te gjithë kuadrin e vleresimit, te deklarojë objektivat e CDF dhe te kriterëve te vleresimit; indikatoret mund te jënë sasiore ose cilesore, te drejteperdrejte ose te perafert, indikatoret perdoren ne analizen e trendit)

CDF #1	
Objektivi: Objektivi i CDF #1	
Kriterete Vleresimit	Indikatoret
Kriteii #1 Objektivi	
Kriteii #2 Objektivi	
Kriteii #2 Objektivi	
CDF#2	
Objektivi: Objektivi i CDF #2	
Kriteret e Vleresimit	Indikatoret
Kriteii #1 Objektivi	

Kiiteii #2
Objekti

Template 8-- Analiza SWOT

(Qellimi : per te sintetizuar nje analize tendenece/trend – duhet te jete e shkurter dhe koncize)

Analize e thjeshte

Pikat e forta	Pikat e dobeta
Pikat e forta te sistemit te brendshem, te percaktuar nga vete karakteristikat e sistemit	Pikat e dobeta te sistemit te brendshem, te percaktuar nga vete karakteristikat e sistemit
Mundesite	Kercenimet
Mundesite e krijuara nga sistemet e jashtme, karakteristikat e kontekstit	Kercenimet e krijuara nga sistemet e jashtme, karakteristikat e kontekstit

Analiza e nderlidhur- per interpretim te metejshme bazuar mbi nje analize te thjeshte

	Pikat e forta	Pikat e dobeta
Mundesite	Mundesite/Pikat e forta Fushat per ti dhene prioritet – si te perdoren pikat e forta per te marre perfitime nga mundesite	Mundesite/Pikat e dobeta Opsionet potenciale –si te kapercehen pikat e dobeta per te marre perfitime nga mundesite
Kercenimet	Kercenimet/Pikat e forta Mbrojtja –site perdoren pikat e forta per te reduktuar kercenimet (dhe te kthehen kercenimet ne mundesi)	Kercenimet/Pikat e dobeta Rreziket potenciale –si te adresohen pikat e dobeta qe bejne realitet kercenimet (vleresimi i rreziqeve te mundshme)

Template 9 – Identifikimi i opsioneve strategjike (SO)

(qellimi : identifikimi i opsioneve strategjike per fushe politike ose teme planifikimi, per shembull opsionet e levizshmerise/mobilitetit, opsionet ne lidhje me perdorimin e buriemeve te rinovueshme)

Opsionet strategjike		
Fushat e politikave	Emii	Pershkiimi

Politika 1	SOLI
	S01.2
Politika 2	S02.1
	S02.2
	S02.3

Template 10 – Vleresimi i opsioneve strategjike (SO)

(qellimi: vleresimi i opsioneve strategjike per CDF, duke perdorur kriteret e vleresimit; per vleresim rekomandohet te perdoren simbolet, te tilla si shigjeta apo figura, jo numra apo shenjat plus apo minus)

		CDF#1		
Fusha e politikës	SO	Kriteri #1	Kriteri#2	Kiiteii #3
Politika 1	S01.1			
	S01.2			
Politika 2	S02.1			
	S02.2			

Template 11 – Udhezime ne lidhje me mundesite

(qellimi: Mundesite e gjetura ne vleresim kane nevoje per udhezime per te siguruar rritjen e tyre; udhezimet e VSM-se lidhen me masat e planit dhe/ose rekomandimet qe krijojne mundesi te tilla, per shembull transferimin e levizshmerise ne transportin publik dhe krijimin e zones pa makina)

CDF #1				
Kriteret e vleresimit	Mundesite	Masat e planit	Rekomandimet e planit	Udhezimet VSM
Kriteri #1				

Kliteri #2

Template 12 – Udhezimet ne lidhje me rreziqet

(qellimi : rreziqet e gjetura ne vleresim kane nevojte per udhezime ne menyre qe te parandalohen apo reduktohen; ; udhezimet e VSM-se lidhen me masat e planit dhe/ose rekomandimet qe mund te rrisin apo tashme kane synuar te reduktojne rrezikun (per shembull komunitetet vulnerabel te ekspozuar ndaj eventeve ekstreme; mungesa e politikave per aktivitetet tradieionale rrezikojne humbjen e njohurive tradieionale, braktisja e tokes)

CDF #1				
Kliteret e vleresimit	Rreziqet	Masat e planit ose rekomandimet (mund te rrisin n.rrezikun)	Masat e planit ose rekomandimet (mund te reduktojne rrezikun)	Udhezimet VSM
Kriteri #1				
Kriteri #2				

Template 13 –Udhezimet e monitorimit dhe indikatoret per vazhdim/ndjekje

(qellimi: identifikimi i udhezimeve per monitorim dhe indikatoret perkates; jo te gjitha udhezimet kane nevojte te kene indikator; evitoni te keni shume indikator; idealisht 20 indikator duhet te jene te mjaftueshem per vazhdim)

Udhezimet e monitorimit	Indikatoret e monitorimit

Template 14 –kuadri qeverisjes per vazhdim/ndjekje

(qellimi: te identifikohen dhe te bien dakort mbi pergjegjesite per vazhdim –cili duhet te beje cfare per nje implementim te suksesshem te strategjise)

Organizata	Udhezimet e qeverisjes
Autoritetet lokale	
OJF	
etj.	

Aneksi III- Template raportesh te sugjeruara

1- Raport per Faktoret Kritik te Vendimit

Hyrje/prezantim

Objektivat dhe metodologjia e VSM-se

Objekti i vleresimit

Kuadri i problemit

Kuadri i qeverisjes

Kuadri Strategjik Reference

Kuadri i vleresimit per Faktoret Kritik te Vendimit (CDF)

Programi i punes te VSM-se- lidhjet e proceseve te planifikimit te VSM-se

Perfshirja publike dhe Institucionale-strategjia e komunikimit

Aneks – Kuadri Strategjik Reference-orientimet dhe targets/objektivat

2- Raporti i vleresimit te opsioneve (nuk kerkohet nga ligji, vetem nga praktika me e mire)

Hyrje/prezantim

Objektivat dhe metodologjia e VSM-se

Objekti i vleresimit – ceshtjet strategjike (objektivat strategjike, prioritetet) dhe opsionet kryesore strategjike

Faktoret Kritik te Vendimit (CDF)

Analize dhe vleresim strategjik

1. Analiza SWOT dhe e trendit

2. Vleresimi i opsioneve strategjike per CDF –mundesite dhe neziqet

Sinteza e vleresimit te opsioneve dhe rekomandimet per procesin e planifikimit

Konkluzionet

3- Raporti Mjedisor

Hyrje/prezantim

Objektivat dhe metodologjia e VSM-se

Objekti i vleresimit – ceshtjet strategjike (objektivat strategjike, prioritetet) dhe opsionet kryesore strategjike

Faktoret Kritik te Vendimit (CDF)

Analiza e perputhshmerise te pergjegjesive politike/institucionale (nese ka nje CDF mbi qeverisjen atehere te integrohet ne vleresim)

Analize dhe vleresim strategjik (nje seksion per CDF me strukturen e meposhtme)

1. Analiza SWOT dhe e trendit

2. Opsionet strategjike dhe vleresimi –mundesite dhe neziqet

3. Udhezimet per vazhdim/ndjekje: planifikimi ose programimi, menaxhimi, monitorimi dhe vleresimi, kuadri qeverisjes.

Permbledhje e Vleresimit Strategjike Mjedisor (integrimi i rezultateteve)

1. Mundesite dhe rreziqet e mjedisit dhe qendrueshmerise
2. Udhezime te vazhdim/ndjekjes: planifikimi ose programimi, menaxhimi, monitorimi dhe vleresimi.

Konkluzione

Permbledhje jo teknike.

4- Permbledhje jo teknike.

Cfare eshte permbledhja jo teknike?

Cfare eshte Vleresimi Strategjik Mjedisor (VSM)? (dhe cfare eshte Vleresimi Mjedisor i planeve dhe programeve per sistemet qe ndjekin Direktiven Europiane?)

Cfare eshte Raporti Mjedisor? Cfare eshte nje Deklarate Mjedisore?

Cili eshte objekti i vleresimit ne VSM? Cfare u vleresua?

Cilet ishin Faktoret Kritik te Vendimit (CDF) per (politiken, planin ose programin)?

Cilat opsione strategjike u vleresuan?

Cilat ishin politikat kryesore qe u moren ne konsiderate si edhe planet dhe programet perkatese?

Cilat trende kryesore ishin perkatese per vleresimin e opsioneve strategjike?

Cilat jane udhezimet kryesore? Dhe agjentet kryesore per suksesin e ... (politikes, planit apo programit)?

Cilet jane indikatoret kryesore per monitorim?

Ne cfare konkluzioni mund te arrihet mbi performancen e mjedisit dhe te qendrueshmerise te (politikes, planit apo programit)?

5- Deklarata Mjedisore me informaciuon mbi vendimin

Shenim hyres

1. Si jane integruar konsideratat mjedisore ne.... (politike, plan ose program)?
Konsultim me publikun
Metodologjia
Faktoret Kritik te Vendimit (CDF)
Justifikimi-Rezultatet kryesore per CDF
2. Opionionet e shprehura dhe rezultatet e konsultimit me publikun
3. Opionionet e shprehura dhe rezultatet e konsultimit me publikun nderkufitar
4. Arsyet per zgjedhjen e (politikes, planit apo programit) sic jane adaptuar, ne haze te opsioneve te tjera te arsyeshme te marre ne konsiderate.
5. Masat e vendosura ne lidhje me:
Udhezimet e planifikimit
Udhezimet e menaxhimit
Udhezimet e monitorimit
Indikatoret e monitorimit (pertej indikatorëve te adaptuar nga (politika, plani apo programi))
Kuadrin e qeverisjes

